

Het wetsvoorstel Wet toekomst pensioenen (Wtp) en de gevolgen voor de toekomstvoorziening van zelfstandigen

‘Ook zelfstandigen gaan een keer met pensioen’

Master thesis Fiscaal Recht

Tilburg University, Tilburg

Examencommissie: Mr. dr. G.M.C.M. Staats (begeleider)

Prof. mr. dr. B. Starink (tweede lezer)

J.L. van den Heuvel – Warren MSc (derde lezer)

Naam: E.P. (Edwin) Redegeld

Studentnummer: 2064353

Datum: 6 september 2022

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Afkortingenlijst.....	4
1 Inleiding	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Onderzoeksdoel	6
1.3 Probleemstelling	7
1.4 Afbakening	8
1.5 Wetenschappelijk- en theoretisch kader	9
1.6 Opbouw scriptie.....	9
2 De zelfstandige en zijn toekomstvoorziening.....	10
2.1 Inleiding	10
2.2 Driepijlersysteem	10
2.3 De derde pijler: lijfrente algemeen	11
2.4 De derde pijler: omzetting oudedagsreserve en stakingswinst in een lijfrente	13
2.5 De derde pijler: PEPP (EU)	16
2.6 Samenvatting en tussenconclusie.....	17
3 De zelfstandige en de Wtp	18
3.1 Inleiding	18
3.2 De zelfstandige en de Wtp.....	18
3.3 Verschillen tussen de tweede en derde pijler	19
3.4 Derde pijler Wtp: arbeidsvormneutraal pensioenkader	20
3.5 Tweede pijler Wtp: ‘Experimenteerkader zelfstandigen’	22
3.6 Draagvlak experimenteerkader zelfstandigen	24
3.7 Samenvatting en tussenconclusie.....	25
4 Tweede of derde pijlerpensioen vanwege een adequate toekomstvoorziening?.....	26
4.1 Inleiding	26
4.2 Wat is een adequate toekomstvoorziening?	27
4.3 Motieven voor de tweede of derde pijler	27
4.4 Beleggen in de tweede of de derde pijler	30
4.5 Risicoscenario’s: langlevens en overlijden.....	32
4.6 Financiële planning: het ‘pensioengetal’ van de zelfstandige	34
4.7 Samenvatting en tussenconclusie.....	36

5	De rol van de overheid.....	38
5.1	Inleiding	38
5.2	De rol van de overheid en het belang voor de samenleving.....	39
5.3	Experimenteerkader zelfstandigen: doeltreffendheid en doelmatigheid	42
5.4	Verplichtstelling pensioen voor zelfstandigen	43
5.5	Deelname aan pensioen via opting-out.....	45
5.6	Vrijwillige opbouw: goede alternatieven?	46
5.7	Samenvatting en tussenconclusie.....	48
6	Conclusie en aanbevelingen.....	49
6.1	Conclusie.....	49
6.2	Aanbevelingen	51
	 Literatuurlijst	 53
	Bijlage 1: Overzicht van de verschillen tussen de tweede en derde pijler	58
	Bijlage 2: Het belang van beleggen, risico en rendement.....	59
	Bijlage 3: Pensioengetal ondernemer ‘op rozen’ en ‘op blaren’	61

Afkortingenlijst

Apf	Algemeen pensioenfonds
Anw	Algemene nabestaandenwet
AOW	Algemene Ouderdomswet
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
DGA	Directeur-groootaandeelhouder
EU	Europese Unie
HvJ EU	Hof van Justitie van de Europese Unie
MvT	Memorie van Toelichting
Nibud	Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting
NOB	Nederlandse Orde van Belastingadviseurs
PPI	Premie Pensioen Instelling
PEPP	Pan-Europees persoonlijk pensioenproduct
PW	Pensioenwet
RvS	Raad van State
SER	Sociaal-Economische Raad
STAR	Stichting van de Arbeid
Uitv. Besl. LB 1965	Uitvoeringsbesluit loonbelasting 1965
URLB 2011	Uitvoeringsregeling loonbelasting 2011
Wet bpf 2000	Wet verplichte deelneming in een bedrijfstakpensioenfonds 2000
Wet IB 2001	Wet inkomstenbelasting 2001
Wet LB 1964	Wet op de loonbelasting 1964
Wft	Wet op het financieel toezicht
WIA	Wet werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen
Wmk	Wet op de medische keuringen
Wtp	Wet toekomst pensioenen
Wvb	Wet verplichte beroepspensioenregeling
WW	Werkloosheidswet
Zelfstandige	Ondernemer die winst uit onderneming geniet
ZW	Ziektewet
zzp	Zelfstandige zonder personeel

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De toekomstvoorziening - en dan in het bijzonder de toekomstvoorziening voor zelfstandig ondernemers (hierna: zelfstandigen) - heeft mij altijd aangesproken. Uit mijn eerdere praktijkervaringen bleek nogal eens de gedachte en overtuiging van een zelfstandige dat 'hij zijn pensioen goed geregeld had'. Al dan niet binnen de eigen onderneming. Niets bleek echter minder waar: de bittere werkelijkheid was regelmatig dat dit 'goede' schromelijk overschat werd en de samenhangende risico's (bijvoorbeeld langlevens, overlijden) onderschat.

Op basis van kenmerken kan het genus 'toekomstvoorzieningen' worden verdeeld in drie pijlers.¹ De eerste pijler bestaat uit overheidsvoorzieningen (AOW en Anw). De tweede pijler bestaat uit de voorzieningen gerelateerd aan de factor arbeid (werknemerspensioen). De derde pijler wordt gevormd door de privévoorzieningen.²

Het dossier over toekomstvoorzieningen voor zelfstandigen is al jaren onderwerp van discussie.³ Op dit moment is het voor zelfstandigen fiscaal gefaciliteerd mogelijk een toekomstvoorziening op te bouwen door: (i) gebruikmaking van de oudedagsreserve (ii) opbouw lijfrentekapitaal in de actieve periode en (iii) stakingswinst omzetten in lijfrente bij bedrijfsbeëindiging.

Op dit moment zijn de fiscale faciliteiten in de tweede en de derde pijler ongelijk.⁴ De werknemer heeft in de tweede pijler fiscaal namelijk meer ruimte om pensioen op te bouwen⁵ dan de zelfstandige aan lijfrente in de derde pijler.⁶ Hierdoor kan de werknemer fiscaal een hogere toekomstvoorziening opbouwen. Daarnaast is het voor zelfstandigen niet mogelijk⁷ een pensioen op te bouwen in de tweede pijler.⁸

In het wetsvoorstel Wtp⁹ wordt deze ongelijkheid in opbouw tussen de tweede en de derde pijler voor een aanzienlijk deel weggenomen door de fiscale ruimte in de derde pijler te verhogen, waarbij de tweede pijler het uitgangspunt is.¹⁰ Deze gelijkenschakeling beschouwt het kabinet als een stap richting een meer arbeidsvormneutraal pensioenkader.¹¹

---

¹ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 11.

² Staats, *WFR* 2020/2.

³ Boumans 2020, p. 328-356.

⁴ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 144.

⁵ Hier is de werknemer wel afhankelijk van de pensioentoezegging door de werkgever.

⁶ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 144.

⁷ Tenzij de zelfstandige wettelijk verplicht is deel te nemen in een bedrijfstakpensioenfonds of een beroepspensioenfonds.

⁸ De zelfstandige kwalificeert fiscaal niet als werknemer; art. 2 lid 1 jo. art. 18 Wet LB.

⁹ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 2.

¹⁰ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 144.

¹¹ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 144.

Naast het gelijktrekken van de twee pijlers, is er in het wetsvoorstel aandacht voor de opbouw van pensioen door de zelfstandige in de tweede pijler.¹² Met dit zogeheten ‘experimenteerkader’ krijgt de zelfstandige de komende jaren - net als de werknemer - de mogelijkheid om een toekomstvoorziening op te bouwen in de tweede pijler.

1.2 Onderzoeksdoel

Nederland kent circa 1,5 miljoen natuurlijke personen die als zelfstandige te boek staan.¹³ Dit is ongeveer 16% van de werkzame beroepsbevolking in Nederland. Deze groep zelfstandigen bestaat voor het grootste deel uit de groep zzp (ca. 75%), naast een groep zelfstandigen met personeel (ca. 23%).¹⁴ Uit de MvT bij het wetsvoorstel Wtp blijkt dat de gemiddelde opbouw voor een toekomstvoorziening onder zelfstandigen achterblijft bij die van werknemers.¹⁵ Verwacht wordt dat 43% van de zelfstandigen niet in staat is een inkomen bij pensionering te behalen gebaseerd op 70% van het huishoudinkomen (bruto), tegenover 31% van de huishoudens met werknemers.¹⁶ Daarom vindt de regering het “wenselijk om te bezien of het breder mogelijk maken van deelname aan een pensioenregeling in de tweede pijler de pensioenopbouw onder zelfstandigen stimuleert.”¹⁷

Verder blijkt dat slechts 4% à 5% van het bedrag aan toekomstvoorzieningen van zelfstandigen afkomstig is uit de derde pijler.¹⁸ Wel beschikken zelfstandigen over relatief veel vrije besparingen en is er - vaker dan bij werknemers – sprake van overwaarde op de eigen woning.¹⁹

Een adequate toekomstvoorziening is zowel voor de zelfstandige als de overheid van groot belang. Voor de zelfstandige is van belang dat hij een adequaat inkomen heeft, waardoor de levensstandaard na pensionering wordt veiliggesteld.²⁰ Het belang voor de overheid is dat een te laag opgebouwd inkomen door zelfstandigen kan leiden tot een groter beroep op het stelsel van de sociale zekerheid en hogere collectieve sociale lasten.²¹

Al deze aspecten – omgeven door een grote mate van onzekerheid – zijn voor mij belangrijke redenen mij verder in dit dossier te verdiepen en nader onderzoek te verrichten.

---

¹² *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 209.*

¹³ CBS Statline, opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/82309NED/table?searchKeywords=Arbeidsdeelname;%20kerncijfers.

¹⁴ CBS Statline, opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/82309NED/table?searchKeywords=Arbeidsdeelname;%20kerncijfers.

¹⁵ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 210.*

¹⁶ Zwinkels e.a. 2017, p. 4.

¹⁷ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 211.*

¹⁸ Zwinkels e.a. 2017, p. 14.

¹⁹ Goudswaard 2021, p. 3.

²⁰ Staats, *WFR 2020/2*.

²¹ Goudswaard & Caminada 2017, p. 235.

1.3 Probleemstelling

Door de ongelijke fiscale opbouw mogelijkheden van een toekomstvoorziening in de tweede en de derde pijler, is de werknemer in de gelegenheid fiscaal een hogere toekomstvoorziening op te bouwen. Daarnaast heeft de zelfstandige geen toegang tot pensioen in de tweede pijler.

Na de invoering van de Wtp zijn de fiscale mogelijkheden met werknemers vergelijkbaar. Of de gelijkstelling van de tweede en derde pijler alsmede het experimenteerkader in het wetsvoorstel – als aanvulling op de al bestaande faciliteiten - dé oplossing is om te komen tot een adequate toekomstvoorziening is de vraag.

Op basis hiervan kom ik tot de volgende centrale onderzoeksvraag:

Leidt de experimenteerbepaling en gelijkgetrokken opbouw in de tweede en derde pijler in de Wtp tot een adequate toekomstvoorziening voor zelfstandigen en welke rol vervult de overheid in dit dossier?

Om te komen tot de gewenste verdieping en inzichten om op de centrale onderzoeksvraag een antwoord te geven, zal ik de volgende deelvragen beantwoorden:

- Deelvraag 1: Welke mogelijkheden hebben zelfstandigen om een toekomstvoorziening op te bouwen op dit moment?
- Deelvraag 2: Hoe ziet het voorgestelde pensioen en de gelijkgetrokken opbouw van de tweede en de derde pijler er in de Wtp voor zelfstandigen uit? Wat zijn de knelpunten en (financiële) risico's?
- Deelvraag 3: Wat zijn de motieven van zelfstandigen bij de keuze voor de tweede of derde pijler zoals in de Wtp in het kader van een adequate toekomstvoorziening?
- Deelvraag 4: Wat is de rol van de overheid bij toekomstvoorzieningen van zelfstandigen? Is deze rol van belang voor de samenleving?

Om een goed beeld te krijgen van toekomstvoorzieningen van zelfstandigen en tot een antwoord te komen op deze vragen, wordt in deze scriptie de actuele stand van zaken, het juridische kader en de fiscale opbouw mogelijkheden van toekomstvoorzieningen voor zelfstandigen behandeld. Ingegaan wordt op de aangekondigde gelijkstelling van de tweede en derde pijler alsmede de beoogde toegang tot pensioen in de tweede pijler voor de zelfstandige. Tot slot volgt er een beschouwing van de positie van de overheid in verhouding tot zelfstandigen die te weinig of geen toekomstvoorziening opbouwen en de mogelijke gevolgen daarvan voor de samenleving.

1.4 Afbakening

Centraal staat het wetsvoorstel Wtp²² en de vraag of de zelfstandige gebaat is bij deze nieuwe regels. Specifiek wordt ingegaan op de experimenteerbepaling²³ en het gelijktrekken van de fiscale mogelijkheden in de tweede en de derde pijler. Deze twee onderdelen worden nader geanalyseerd en de beoogde meerwaarde zal worden beoordeeld. Dit vindt plaats aan de hand van de parlementaire geschiedenis,²⁴ de hoofdlijnennotitie,²⁵ enkele opmerkingen uit het veld naar aanleiding van de internetconsultatie²⁶ en de behandeling door adviserende organen en RvS alsmede commentaren vanuit de Nederlandse vakliteratuur. Het onderzoek is beperkt tot een ouderdoms- en nabestaandenvoorziening van de zelfstandige in Nederland.

Wat verstaan wordt onder een zelfstandige is nergens duidelijk juridisch omschreven.²⁷ Voor deze scriptie is gekozen om voor dit begrip aan te sluiten bij het ondernemersbegrip in de Wet IB 2001. Vooral omdat het zelfstandige karakter van de ondernemer uit de wettekst blijkt²⁸ en de ondernemer het meest in de buurt komt van het begrip zelfstandige.²⁹

Of een toekomstvoorziening in juridische zin 'pensioen' is, hangt vooral af van de aard en het doel van de regeling. Dietvorst³⁰ beschouwt 'pensioen' (tweede pijler) als een eigen rechtsfiguur waarbij pensioen als een species van het genus toekomstvoorzieningen moet worden gezien, waarbij pensioen voortvloeit uit een arbeidsrelatie en ook fiscaal een eigen regime kent.³¹ In deze scriptie wordt hierbij aangesloten voor het begrip pensioen. Daarnaast geldt 'lijfrente', een individuele keuze volgens de regels in de Wet IB 2001 (derde pijler), als een eigen rechtsfiguur waarbij lijfrente als een species van het genus toekomstvoorzieningen moet worden gezien.

Sinds 2008 is er sprake van enige ontwikkeling in het pensioendenken door een nieuw conceptueel pensioenkader, gebaseerd op vijf pijlers.³² Aan de bestaande drie pijlers zijn het box 3-vermogen (pijler vier) en het menselijk kapitaal dat bestaat uit doorwerken of bezig blijven op de arbeidsmarkt (pijler vijf) toegevoegd.³³ In deze scriptie komen de vermogensbestanddelen uit de vierde pijler bij gelegenheid aan bod. Op de vijfde pijler wordt in deze scriptie niet nader ingegaan.

---

²² *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 2.

²³ In de PW wordt gevoegd art. 150a PW (*Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 2, p. 21).

²⁴ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067.

²⁵ Brief van de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 22 juni 2020 (*Kamerstukken II 2019/20*, 32043, nr. 519).

²⁶ 'Consultatie Wet toekomst pensioenen - Internetconsultatie', internetconsultatie.nl/1960.

²⁷ Boumans 2020, p. 83.

²⁸ Art. 3.4 Wet IB 2001.

²⁹ Boumans 2020, p. 55.

³⁰ Citaat Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 11 (Dietvorst 1994).

³¹ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 11.

³² Holzmann, Hinz & Dorfman 2008.

³³ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 398. Zie ook Boumans 2020, p. 143.

Omwille van de leesbaarheid wordt met de ‘pensioendatum’ het moment bedoeld dat de uitkeringen van pensioen- en/of lijfrente aanvangen.

1.5 Wetenschappelijk- en theoretisch kader

De beoogde ingangsdatum van de Wtp is 1 januari 2023, maar dit is afhankelijk van de behandeling door de Tweede en Eerste Kamer.³⁴ In deze scriptie wordt de situatie ten aanzien van toekomstvoorzieningen voor zelfstandigen beschreven tot die datum en de (vermoedelijke) gevolgen daarna.

Toetsing van het wetsvoorstel vindt plaats op basis van de haalbaarheid van een adequaat inkomen voor de zelfstandige na invoering van het wetsvoorstel.³⁵ Onderzocht wordt of de bepalingen in het wetsvoorstel kunnen leiden tot een adequate toekomstvoorziening voor zelfstandigen.

De rol van de overheid in dit dossier en het belang voor de samenleving zal belicht worden vanuit de (on)gelijke behandeling van de pensioenopbouw van zelfstandigen en werknemers alsmede de rechtvaardiging van de verschillen. Tevens wordt ingegaan op het doeltreffendheidsbeginsel³⁶ en het doelmatigheidsbeginsel³⁷ in het licht van het wetsvoorstel over de kwaliteit van de maatregelen. Vooral of de maatregel naar verwachting zal leiden tot een verbetering van de toekomstvoorzieningen van zelfstandigen.

Hierdoor bevat het onderzoek elementen die beschrijvend (wat, waar, wanneer en hoe?), verklarend (waarom?) en voorspellend zijn.

1.6 Opbouw scriptie

Deze scriptie bestaat uit zes hoofdstukken. Om de centrale onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, volgt in hoofdstuk twee het algemene kader van de opbouw van een toekomstvoorziening door een zelfstandige. Aandacht is er voor de doelstelling, de verschillende mogelijkheden en de relevante fiscale- en juridische regelgeving. Centraal in hoofdstuk drie staan de beoogde gelijktrekking van de tweede en derde pijler alsmede de experimenten in de tweede pijler. Onderzocht worden de fiscale- en juridische regelgeving, de knelpunten alsmede de (financiële) risico's. Gevolgd in hoofdstuk vier door de motieven voor de keuze van de zelfstandige voor de tweede pijler of de derde pijler. Hoofdstuk vijf gaat over de rol van de overheid in dit dossier en het belang voor de samenleving. In hoofdstuk zes tot slot, trek ik een conclusie ten aanzien van de centrale vraag en volgt een aantal aanbevelingen.

---

³⁴ Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 5.

³⁵ Een adequaat inkomen wordt gesteld op 75% van het gemiddelde inkomen over 40 jaar (zie ook paragraaf 4.2).

³⁶ Kamerstukken II 1990/91, 22008, nr. 2, p. 25.

³⁷ Kamerstukken II 1990/91, 22008, nr. 2, p. 25.

2 De zelfstandige en zijn toekomstvoorziening

2.1 Inleiding

De zelfstandige beslist zelf of hij een toekomstvoorziening opbouwt of niet. Er is dus sprake van keuzevrijheid. Omdat een dienstverband ontbreekt, is de opbouw van pensioen zoals bij werknemers in beginsel niet mogelijk. Zelfstandigen kunnen op een aantal mogelijkheden fiscaal een toekomstvoorziening opbouwen, meestal in de derde pijler.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op toekomstvoorzieningen voor zelfstandigen en de fiscaal gefaciliteerde mogelijkheden op dit moment. Om in aanmerking te komen voor deze specifieke ondernemers lijfrentefaciliteiten, moeten zelfstandigen kwalificeren als ondernemer en winst uit onderneming³⁸ genieten. Eerst wordt op het driepijlersysteem ingegaan (paragraaf 2.2). De derde pijler is de belangrijkste pijler voor de zelfstandige. Ingegaan wordt op het algemene lijfrenteregime (paragraaf 2.3) en het specifieke regime voor de zelfstandige (paragraaf 2.4). Het bestaande productassortiment in de derde pijler is onlangs aangevuld met een EU variant: PEPP (paragraaf 2.5). Dit hoofdstuk eindigt met een samenvatting en tussenconclusie (paragraaf 2.6).

2.2 Driepijlersysteem

De drie pijlers uit paragraaf 1.1 werken als communicerende vaten, omdat in zowel de tweede als de derde pijler fiscaal rekening wordt gehouden bij de aftrek van de premie van eerste en tweede pijler voorzieningen.³⁹ De eerste pijler (verantwoordelijkheid overheid) bestaat uit (1) werknemersverzekeringen (2) volksverzekeringen en (3) sociale voorzieningen. Omdat er bij zelfstandigen geen sprake is van een werkgever/werknemer verhouding, gelden de (1) werknemersverzekeringen (WW, WIA en ZW) niet. De (2) volksverzekeringen (AOW, ANW) en (3) sociale voorzieningen gelden wél voor zelfstandigen, deze zijn immers gebaseerd op inwonerschap. De overheid zorgt hierdoor voor de 'basisvoorzieningen' bij ouderdom en overlijden. De aanvullingen hierop moeten zelfstandigen zelf regelen.

In beginsel kunnen zelfstandigen in de tweede pijler geen aanvullende toekomstvoorziening opbouwen.⁴⁰ Drie uitzonderingen hierop zijn:

1. Verplichte deelname in een bedrijfstakpensioenfonds als verplichtstelling uit de Wet Bpf 2000 volgt voor bedrijfsgenoten (werknemers, maar ook zelfstandigen). Slechts twee fondsen kennen zo'n verplichte deelname, te weten schilders en stukadoors.⁴¹ Het gaat volgens de STAR om ruim 11.000 deelnemers.⁴²

---

³⁸ Afdeling 3.2 Wet IB 2001. Zie ook Van Kempen e.a. 2022, IB.3.2.1.A.

³⁹ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 397.

⁴⁰ Anders: de DGA (werkgever/werknemer); voor de werknemersverzekeringen wordt de DGA behandeld als zelfstandige.

⁴¹ Dietvorst & Visser, *Pensioenmagazine* 2022/38.

⁴² 'Pensioenopbouw zelfstandigen', stvda.nl/nl/thema/pensioenen/-/media/E60A7E94A2674AA5B4ABF95BB7C84B3D.ashx.

2. Een aantal beroepsbeoefenaars⁴³ moet volgens de Wvb verplicht deelnemen aan een beroepspensioenfonds. Het aantal actieve deelnemers is circa 43.500 (ongeveer 1% van alle deelnemers in pensioenregelingen).⁴⁴
3. Vrijwillige voortzetting deelname bedrijfstakpensioenfonds voor drie jaar. De PW geeft weliswaar deze mogelijkheid, maar de praktijk wijst uit dat zelfstandigen hiervan geen gebruikmaken. Geschat wordt 650; nog geen 0,1% van alle deelnemers in pensioenregelingen.⁴⁵

De betaalde pensioenpremies worden in deze drie situaties ten laste gebracht van de winst.⁴⁶ De uitkeringen vanaf de pensioendatum worden fiscaal belast, terwijl het opgebouwde vermogen in de tussentijd onbelast blijft. Met de betaalde premies moet rekening gehouden worden bij deelname aan de oudedagsreserve en de fiscaal aftrekbare lijfrentepremie. Verder beperkt de waarde van de aanspraken de maximaal vrijgestelde bedragen van de stakingslijfrenteaftrek.⁴⁷

2.3 De derde pijler: lijfrente algemeen

De toegelaten aanbieders van een lijfrente zijn een verzekeraar, een bank of een beleggingsinstelling.⁴⁸ Een lijfrenteverzekering wordt afgesloten bij een verzekeraar en bij banksparen wordt er door middel van een lijfrentespaarrekening of een lijfrentebeleggingsrecht bij respectievelijk een bank of een beleggingsinstelling gespaard.⁴⁹

In de opbouwfase kan er fiscaal geruisloos overgestapt worden van de ene naar de andere aanbieder.⁵⁰ Omdat het karakter van de aanbieders verschilt, zijn de fiscale voorwaarden in de uitkeringsfase aan de toegestane lijfrente - zie hierna 'Lijfrenteuitkering en lijfrentevormen' - niet helemaal gelijk.⁵¹

De fiscale behandeling van een lijfrente is vergelijkbaar met die van pensioen (omkeerregel):⁵² de aftrek van premies leidt tot belaste uitkeringen en het opgebouwde vermogen blijft in de tussentijd onbelast.

Wil men de betaalde lijfrentepremie fiscaal kunnen aftrekken dan kan dit alleen als er sprake is van een lijfrente zoals in de Wet IB 2001⁵³ en een pensioentekort. Alleen bij een pensioentekort zoals in de wet omschreven⁵⁴ is er recht op lijfrentepremieaftrek.⁵⁵

---

⁴³ Zoals apothekers, dierenartsen, fysiotherapeuten, huisartsen, medisch specialisten, tandartsen en actuarissen.

⁴⁴ Dietvorst & Visser, *Pensioenmagazine* 2022/38.

⁴⁵ Dietvorst & Visser, *Pensioenmagazine* 2022/38.

⁴⁶ Art. 3.13 lid 1 onderdeel b Wet IB 2001.

⁴⁷ Art. 3.129 lid 3 onderdeel b Wet IB 2001.

⁴⁸ Art. 3.126 en 3.126a Wet IB 2001.

⁴⁹ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 404.

⁵⁰ Art. 3.134 lid 1 Wet IB 2001.

⁵¹ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 404.

⁵² Art. 11 lid 1 onderdeel c Wet LB 1964 jo. art. 3.12 lid 1 URLB 2011.

⁵³ Art. 1.7 Wet IB 2001.

⁵⁴ Art. 3.127 Wet IB 2001.

⁵⁵ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 397.

De fiscaal aftrekbare premies⁵⁶ in de wet zijn nader uitgewerkt in (i) jaarruimte alsmede (ii) reserveringsruimte.

Jaarruimte

De jaarlijkse aftrek in de jaarruimte⁵⁷ bedraagt 13,3% (2022) van de premiegrondslag (maximaal € 114.866), minus 6,27 keer de toekomstvoorziening aangroei (factor A) minus de dotatie aan de oudedagsreserve. De premiegrondslag⁵⁸ is gedefinieerd als het totaalbedrag (vorige kalenderjaar) van:

- de winst uit onderneming (vóór mutatie van de oudedagsreserve en zelfstandigenaftrek);
- het belastbare loon;
- het belastbare resultaat uit overige werkzaamheden;
- en de belastbare periodieke uitkeringen en verstrekkingen.⁵⁹

Reserveringsruimte

De reserveringsruimte⁶⁰ is de fiscale ruimte die een belastingplichtige kan benutten indien in de afgelopen zeven jaar minder lijfrentepremie dan toegestaan is afgetrokken.⁶¹

De regeling kent drie grenzen:⁶² (1) Het ongebruikte gedeelte van de jaarruimte van de afgelopen zeven jaar (2) Het maximaal aftrekbare bedrag is 13,3% van de premiegrondslag⁶³ (3) Het maximaal aftrekbare bedrag is € 7.587⁶⁴ (2022).

Lijfrenteutkering en lijfrentevormen

Na de opbouwfase volgt de uitkeringsfase. Op de pensioendatum⁶⁵ volgt de aankoop van een lijfrenteutkering van het tot dan toe opgebouwde kapitaal. De hoogte van de lijfrenteutkering is onder meer afhankelijk van de ingelegde premie, het rendement daarop alsmede de rekenrente en de levensverwachting op de aankoopdatum.

Het aantal in de wet omschreven lijfrenten is beperkt tot de oudedagslijfrente,⁶⁶ overbruggingslijfrente,⁶⁷ de tijdelijke oudedagslijfrente (vervallen per 1 januari 2006)⁶⁸ en de nabestaandenlijfrente.⁶⁹

---

⁵⁶ Art. 3.124 Wet IB 2001.

⁵⁷ Art. 3.127 lid 1 jo. lid 3 jo. lid 4 Wet IB 2001.

⁵⁸ Art. 3.127 lid 3 Wet IB 2001.

⁵⁹ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 407.

⁶⁰ Art. 3.127 lid 2 Wet IB 2001.

⁶¹ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 408.

⁶² Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 408.

⁶³ Art. 3.127 lid 3 Wet IB 2001.

⁶⁴ Anders: € 14.978 (2022), als de belastingplichtige geboren is voor 31 augustus 1964 (Art. 3.127 lid 2 Wet IB 2001).

⁶⁵ Of eerder, bij een gedekt risico zoals overlijden.

⁶⁶ Art. 3.125 lid 1 onderdeel a Wet IB 2001.

⁶⁷ Art. 10a.1 lid 1 Wet IB 2001.

⁶⁸ Art. 3.125 lid 1 onderdeel c Wet IB 2001.

⁶⁹ Art. 3.125 lid 1 onderdeel b Wet IB 2001.

Oudedagslijfrente

De oudedagslijfrente moet bij een verzekeraar levenslang uitkeren en kan ieder moment ingaan. De uitkeringen bij een bancaire instelling duren ten minste 20 jaar, gerekend vanaf de AOW-gerechtigde leeftijd.⁷⁰ Gaat de uitkering eerder in dan de AOW-gerechtigde leeftijd, dan worden deze jaren bij de minimale duur van 20 jaren opgeteld.⁷¹

Tijdelijke oudedagslijfrente

Deze lijfrentevorm mag pas ingaan op de AOW-gerechtigde leeftijd. De uitkeringen moeten minimaal vijf jaar duren en er geldt een jaarlijks maximumbedrag (2022: € 22.735).⁷²

Nabestaandenlijfrente

De uitkeringen uit een nabestaandenlijfrente⁷³ gaan direct in. Relevant is wie de begunstigde is, om te kunnen beoordelen wat de exacte eisen zijn. Meestal is dit de partner. Bij een verzekerde lijfrente wordt de minimale looptijd van een nabestaandenlijfrente dan bepaald door het 1%-sterftekans criterium⁷⁴.⁷⁵ De uitkeringstermijn bij bancaire lijfrenten is ten minste vijf jaar.⁷⁶

Combinatie lijfrentevormen

Het is mogelijk om verschillende lijfrentevormen te combineren, tenzij een lijfrente niet aan de wet voldoet. De keuze moet gemaakt worden aan het einde van de overeenkomst of na afloop binnen een redelijke termijn.⁷⁷ Een regelmatig voorkomende combinatie is de oudedagslijfrente en de nabestaandenlijfrente in verschillende combinaties.⁷⁸ Maar ook de tijdelijke oudedagslijfrente.

Een bijzondere lijfrentevorm is de nettolijfrente.⁷⁹ In de praktijk blijkt dat hier nauwelijks gebruik van gemaakt wordt,⁸⁰ daarom besteed ik hier verder geen aandacht aan.

2.4 De derde pijler: omzetting oudedagsreserve en stakingswinst in een lijfrente

Speciaal voor zelfstandigen heeft de wetgever twee fiscale faciliteiten gevormd: de oudedagsreserve⁸¹ en stakingsfaciliteiten. Deze faciliteiten worden hierna toegelicht evenals de samenhang met lijfrente. Staats schaart deze lijfrenten als voorzieningen uit de factor arbeid (oudedagsreserve, stakingslijfrente) onder de tweede pijler.⁸² Echter, er zijn ook argumenten te bedenken waarom deze

---

⁷⁰ Staats, *WFR* 2020/2.

⁷¹ Art. 3.126a Wet IB 2001.

⁷² Staats, *WFR* 2020/2.

⁷³ Art. 3.125 lid 1 onderdeel b Wet IB 2001.

⁷⁴ De statistische sterftekans uitgedrukt in een percentage, waarmee aangegeven dat er x% kans is (ten minste 1%, *ER*) dat het verzekerde lijf voor de afloop van de periode zal overlijden (HR 30 oktober 1991, ECLI:NL:HR:1991:ZC4756, m.nt. Van Dijk).

⁷⁵ Staats, *WFR* 2020/2.

⁷⁶ Art. 3.126a lid 4 onderdeel b sub 4 Wet IB 2001.

⁷⁷ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 413.

⁷⁸ Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 415.

⁷⁹ De premie is niet aftrekbaar en de waarde is vrijgesteld in box 3.

⁸⁰ Brief van de Minister van Financiën van 2 september 2020 (*Kamerstukken II* 2019/20, 32043, nr. 547).

⁸¹ Art. 3.67 tot en met art. 3.73 Wet IB 2001.

⁸² Staats, *WFR* 2020/2.

voorzieningen thuishoren in de derde pijler. Immers, het betreft hier een individuele keuze van een zelfstandige, de regels van de Wet IB 2001 gelden en van ‘pensioen’ is geen sprake.

De oudedagsreserve en omzetting in lijfrente

De fiscale oudedagsreserve bestaat sinds 1 januari 1973. Zelfstandigen – die voldoen aan het urencriterium⁸³ - kunnen een deel van de winst reserveren voor hun oude dag.⁸⁴ Het reserveringsbedrag komt dan ten laste van de fiscale winst. Zelfstandigen zijn niet verplicht om de oudedagsreserve buiten de onderneming onder te brengen.⁸⁵ Omdat de meeste zelfstandigen de oudedagsreserve als renteloos belastinguitstel zien, leidt de oudedagsreserve maar in een klein aantal gevallen tot een wezenlijke toekomstvoorziening.⁸⁶

De zelfstandige kan de opgebouwde oudedagsreserve omzetten in een lijfrente.⁸⁷ Door de aankoop van een lijfrente bij een toegestane aanbieder neemt de oudedagsreserve af ten laste van (een deel van) de oudedagsreserve. Dit is fiscaal belastbare winst. De betaalde premie voor de lijfrente kan afgetrokken worden van het belastbare inkomen.

De verwachting is dat het kabinet op Prinsjesdag (20 september 2022), in het Belastingplan 2023 als een van de fiscale wijzigingen, de oudedagsreserve af wil schaffen door de fiscaal gefaciliteerde opbouw per 1 januari 2023 te stoppen. Voor afschaffing pleitte de Commissie-Van Weeghel al in 2010. De commissie stelde in haar rapport vast dat de achtergrond van de oudedagsreserve en pensioen eigen beheer met elkaar vergelijkbaar was. Ook was er sprake van dezelfde inefficiënties en uitvoeringsproblemen.⁸⁸ Dat de oudedagsreserve niet eerder is afgeschaft bij de uitfasering van pensioen eigen beheer, is dan ook onbegrijpelijk.⁸⁹

Staking van de onderneming en de stakingswinstlijfrente

De samenhang tussen totaalwinst⁹⁰ en jaarwinst⁹¹ zorgt ervoor dat stille reserves⁹² en fiscale reserves (indien niet eerder in de jaarwinst betrokken en belast) belast worden bij staking.⁹³ Hierbij kan gebruik gemaakt worden van fiscale faciliteiten. Ook kan de stakingswinst aangewend worden voor de aankoop van een lijfrente.

---

⁸³ Art. 3.6 Wet IB 2001.

⁸⁴ Dotatie oudedagsreserve: 9,44% van de winst met een maximum van € 9.632 (2022).

⁸⁵ Dietvorst & Visser, *Pensioenmagazine* 2022/38.

⁸⁶ Dietvorst & Visser, *Pensioenmagazine* 2022/38.

⁸⁷ Art. 3.128 Wet IB 2001.

⁸⁸ Van Weeghel e.a. 2010, p. 81.

⁸⁹ Wet Uitfasering PEB en overige fiscale pensioenmaatregelen (Stb. 2017, 115).

⁹⁰ Art. 3.8 Wet IB 2001. Zie ook Van Kempen e.a. 2022, IB.3.2.8.A.

⁹¹ Art. 3.25 Wet IB 2001. Zie ook Van Kempen e.a. 2022, IB.3.2.16.A.a.

⁹² Verschil werkelijke waarde en de boekwaarde.

⁹³ Art. 3.61 Wet IB 2001.

Om fiscaal (geheel of gedeeltelijk) te staken hoeft de objectieve onderneming niet altijd te stoppen. Staking fiscaal wordt beschouwd vanuit de subjectieve onderneming. Staking komt het meest voor bij (i) liquidatie en (ii) bedrijfsoverdracht.

Bij liquidatie eindigt zowel het subjectieve als het objectieve ondernemerschap. Hierbij speelt goodwill als stakingselement geen rol. Dit kan wel een rol spelen bij overdracht van een onderneming omdat de objectieve onderneming niet eindigt. Het subjectieve ondernemerschap kan dan wel eindigen, waardoor er fiscaal sprake is van staking.

Bedrijfsoverdracht aan een derde kan op basis van een koopsom ineens, maar ook op basis van een andere tegenprestatie.⁹⁴ In geval van overdracht tegen een lijfrenteverplichting,⁹⁵ wordt voor de stakingswinst een lijfrente bedongen⁹⁶ bij de voortzettende ondernemer dan wel bij een in Nederland gevestigd lichaam.

Veelvoorkomend is de inbreng van een IB-onderneming in een BV. Dit kan door middel van fiscale afrekening van stakingswinst (ruisend) of door overdracht en continuatie op basis van de eerdere boekwaarden (geruisloos)⁹⁷. In beide gevallen kan voor de aanwezige oudedagsreserve bij een lichaam een lijfrente bedongen worden.

Naast liquidatie en overdracht (daadwerkelijke realisatie van winst), zijn er situaties die plaatsvinden waarbij deze realisatie van winst achterwege blijft. In deze situaties heeft de wetgever een aantal ficties bij wet (doorschuiffaciliteiten) opgenomen. Het gaat hier om: (iii) overlijden van de zelfstandige en (iv) opheffing van de huwelijksgemeenschap⁹⁸.

Bij overlijden van de zelfstandige eindigt het subjectieve ondernemerschap en is er sprake van (fictieve) staking. Heffing met inkomstenbelasting volgt dan over de fiscale- en stille reserves, tenzij er gebruik gemaakt wordt van een fiscale doorschuifregeling. De stakingswinst door het overlijden van de ondernemer kan ook op basis van een te bedingen lijfrente in aanmerking worden genomen bij het inkomen van overleden ondernemer.⁹⁹

Stakingslijfrente

De stakingslijfrente is een fiscale mogelijkheid die al betrekkelijk lang bestaat en oorspronkelijk is opgezet om bedrijfsoverdrachten gemakkelijker te maken. Door gebruik te maken van de stakingslijfrente was het niet nodig de gehele overdrachtprijs ineens te betalen, maar werd deze

---

⁹⁴ Bijvoorbeeld: huurkoop, winstrecht, betaling in termijnen of tegen een lijfrenteverplichting.

⁹⁵ Art. 3.126 lid 1 onderdeel a sub 2 Wet IB 2001.

⁹⁶ Art. 3.125 Wet IB 2001.

⁹⁷ Art. 3.65 Wet IB 2001.

⁹⁸ Door echtscheiding of overlijden echtgenote.

⁹⁹ Art. 3.131 Wet IB 2001.

uitgesmeerd door middel van periodieke lijfrentebetalingen aan de overdrager. Overigens zijn Dietvorst en Visser van mening dat de regeling gedateerd is en gerenoveerd moet worden.¹⁰⁰

Bij een stakingslijfrente kan de zelfstandige de stakingswinst omzetten in een lijfrente door een premie voor een lijfrente in aftrek te brengen. Hiermee wordt de belastingheffing uitgesteld en is deze uiteindelijk lager dan bij afrekening van de stakingswinst ineens.

De lijfrentepremie is maximaal de hoogte van de stakingswinst, doch in 2022 niet meer dan:¹⁰¹

- € 480.686 als de ondernemer bij staking ten minste 61 jaar, er sprake is van 45% of meer arbeidsongeschikt is of door overlijden;
- € 240.352 als de ondernemer bij staking ten minste 51 jaar, of de lijfrentetermijnen aan hem toekomen en direct ingaan;
- € 120.183 in alle andere gevallen.

Deze bedragen worden verminderd met:¹⁰²

1. de waarde van andere opgebouwde pensioenaanspraken;
2. bedrag oudedagsreserve (aanvang kalenderjaar);
3. eerder omgezette bedragen oudedagsreserve in lijfrente;
4. het totaal van eerder afgetrokken premiebedragen;
5. eerder omgezette stakingswinst in een lijfrente die in aftrek is gebracht.¹⁰³

2.5 De derde pijler: PEPP (EU)

Een nieuwe Europese oplossing, ook voor zelfstandigen, is het PEPP. Door inwerkingtreding van Verordening 2019/1238 is het voor inwoners van de EU makkelijker om te sparen voor de oude dag.¹⁰⁴

Als enige lidstaat heeft Nederland tegen de Verordening gestemd, met als belangrijkste reden dat men meent dat pensioen een nationale aangelegenheid is.¹⁰⁵ De PEPP-wetgeving van de EU is van kracht met ingang van 22 maart 2022.¹⁰⁶

De fiscale facilitering van het PEPP (derde pijler) is niet in de Verordening opgenomen en wordt aan de lidstaten over gelaten.¹⁰⁷ Hoe lidstaten het PEPP vanuit fiscale optiek moeten behandelen kan uit jurisprudentie van het HvJ EU worden afgeleid, aldus Dieleman en Post.

De meningen over het PEPP in het veld zijn verdeeld. Zo wordt het PEPP omschreven als 'interessant voor ZZP'ers' en wordt er gewezen op de concurrerende markt en de lage kosten van het PEPP.¹⁰⁸

---

¹⁰⁰ Dietvorst & Visser, *Pensioenmagazine* 2022/38.

¹⁰¹ Art. 3.129 lid 2 Wet IB 2001.

¹⁰² Bollen-VandenBoorn e.a. 2021, p. 410.

¹⁰³ Art. 3.129 lid 3 jo. art. 3.13 lid 1 onderdeel c Wet IB 2001.

¹⁰⁴ Dieleman & Post, *MBB* 2019/10.

¹⁰⁵ Dieleman & Post, *MBB* 2019/10.

¹⁰⁶ 'Personal pensions: The pan-European personal pension product ("PEPP") applies as of today', ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_1941. Om uitvoering te kunnen geven aan de verplichtingen van de Verordening is het Uitvoeringsbesluit PEPP-verordening in werking getreden (Stb. 2022, 129).

¹⁰⁷ Dieleman & Post, *MBB* 2019/10.

¹⁰⁸ 'Is het pensioenakkoord de oplossing?', achmeapensioenservices.nl/nieuws/20200902-is-het-pensioenakkoord-de-oplossing; Zie ook 'Nieuw! Pan-Europees Persoonlijk Pensioenproduct...', home.kpmg/nl/en/blogs/home/posts/2022/03/pepp--pan-europees-persoonlijk-pensioen-product.html.

Boumans is niet overtuigd van de meerwaarde omdat zelfstandigen al beschikken over een ruim assortiment in de derde pijler.¹⁰⁹ Of de productoplossing voorziet in een behoefte is vooralsnog onbekend, anders dan dat uit verschillende media opgemaakt kan worden dat er vanuit de aanbieders vooralsnog geen interesse is om een PEPP aan te bieden.¹¹⁰

2.6 Samenvatting en tussenconclusie

In dit hoofdstuk is stilgestaan bij het juridische- en fiscale kader voor de opbouw van een toekomstvoorziening door zelfstandigen. De overheid is verantwoordelijk voor de eerste pijler. De voorzieningen gerelateerd aan de factor arbeid zijn onderdeel van de tweede pijler. Door het ontbreken van een arbeidsverhouding, is er voor zelfstandigen geen toegang tot de tweede pijler. Zij zijn voor een adequate aanvullende oudedags- en overlijdensvoorziening aangewezen op de derde pijler. Zelfstandigen hebben hierbinnen een aantal mogelijkheden: (i) algemene lijfrentevoorzieningen (zoals iedereen met een pensioentekort) en (ii) specifieke fiscale faciliteiten, zoals de oudedagsreserve (vermoedelijke afschaffing per 1 januari 2023) en de stakingslijfrenteaf trek. Onlangs is aan de bestaande mogelijkheden het PEPP toegevoegd. Tot slot kunnen zelfstandigen vermogen opbouwen in de vierde pijler (vrij vermogen) en de vijfde pijler (doorwerken na pensionering).

---

¹⁰⁹ Boumans 2020, p. 255.

¹¹⁰ Slechts drie aanbieders blijken van plan om een PEPP op te starten: een Portugese verzekeraar, een Ierse fintech en een Cypriotische vermogensbeheerder ('PEPP kan in maart 2022 van start, maar animo blijft achter', *PensioenMagazine* 2022/64).

3 De zelfstandige en de Wtp

3.1 Inleiding

De basis van de vernieuwing van het pensioenstelsel is het principeakkoord van 5 juni 2019.¹¹¹ In hoofdlijnen ziet de vernieuwing toe op een grondige verbouwing van de tweede pijler. Daarnaast wordt ook harmonisatie – het gelijktrekken van de opbouw – van de tweede en de derde pijler voorgesteld.¹¹² Hierdoor ontstaat er een meer ‘arbeidsvormneutraal pensioenkader’.¹¹³

De belangrijkste argumenten voor de aanpassing van het huidige pensioenstelsel zijn: (i) de stijgende levensverwachting (ii) de toenemende arbeidsmobiliteit en (iii) de gevoeligheid van het huidige systeem – zoals tijdens de kredietcrisis vanaf 2008 – voor financiële schokken.¹¹⁴ Centraal in het wetsvoorstel staat volgens Staats en Starink een “fundamentele wijziging van ons pensioenstelsel, waarbij afscheid wordt genomen van de uitkeringsregelingen en over wordt gegaan naar verschillende vormen van een premieregeling.”¹¹⁵ Het gaat nu niet meer over pensioenaanspraken, maar over een individueel pensioenkapitaal. De premie is begrensd op een leeftijdsonafhankelijke premie voor alle soorten regelingen.

Doordat in het nieuwe stelsel de premie leidend is en niet de aanspraak staat de hoogte van de pensioenuitkering op voorhand niet vast. Het bedrag van de pensioenuitkering is afhankelijk van een aantal elementen. Naast de ingelegde premies en het gerealiseerde rendement hierop, tevens de rentestand en de ontwikkeling van de levensverwachting.¹¹⁶

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het wetsvoorstel Wtp¹¹⁷ en dan in het bijzonder de onderdelen die betrekking hebben op zelfstandigen. Ingegaan wordt op wijzigingen in de Wtp en de gevolgen voor zelfstandigen (paragraaf 3.2). Daarna worden de verschillen tussen tweede en derde pijler op hoofdlijnen behandeld (paragraaf 3.3). Gevolgd door de aanpassingen van de derde pijler in de Wtp en de gevolgen voor het lijfrenteregime (paragraaf 3.4). Daarna wordt ingegaan op het experimenteer kader zelfstandigen in de tweede pijler (paragraaf 3.5). Met aansluitend op de vorige paragraaf, een inschatting van het draagvlak voor het experiment (paragraaf 3.6). Afsluitend volgt een samenvatting en tussenconclusie van dit hoofdstuk (paragraaf 3.7).

3.2 De zelfstandige en de Wtp

Toekomstvoorzieningen van zelfstandigen zijn al vele jaren onderwerp van discussie. Zowel onderdeel in de bredere discussie over pensioenen - door de verhoging van de pensioenleeftijd, de vergrijzing en

---

¹¹¹ *Kamerstukken II* 2018/19, 32043, nr. 457.

¹¹² *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 13.

¹¹³ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 291.

¹¹⁴ Staats & Starink, *Pensioenmagazine* 2021/43.

¹¹⁵ Staats & Starink, *Pensioenmagazine* 2021/43.

¹¹⁶ Staats & Starink, *Pensioenmagazine* 2021/43.

¹¹⁷ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 2.

de stijgende levensverwachting¹¹⁸ - als door het achterblijven van de opbouw van een toekomstvoorziening door zelfstandigen. Dit laatste blijkt uit onderzoek van Netspar: zelfstandigen bouwen minder vaak dan werknemers een toereikende toekomstvoorziening op.¹¹⁹ Voor zelfstandigen bestaat hiervoor ook minder fiscale ruimte, enerzijds door het ontbreken van toegang tot de tweede pijler en anderzijds door de ongelijke opbouw mogelijkheden in de tweede en derde pijler.

Volgens het SER-advies van 2019 maken de voorstellen – door de afschaffing van de doorsneesystematiek¹²⁰ (waardoor een directe relatie tussen premie en opbouw) - de tweede pijler toegankelijker en aantrekkelijker voor zelfstandigen.¹²¹ Hierdoor wordt het eenvoudiger een van het bedrijfsresultaat afhankelijke (hogere of lagere) premie in te leggen.¹²²

Om pensioenopbouw in de tweede pijler voor zelfstandigen mogelijk te maken, worden (experimenteer)regels in de PW¹²³ en in de IB¹²⁴ opgenomen. Hiermee worden drempels voor de opbouw van een toekomstvoorziening weggenomen om passende productoplossingen en distributiekanaalen voor zelfstandigen te bieden.¹²⁵

Naast deze experimenteerwetgeving,¹²⁶ ziet de Wtp tevens toe op het gelijktrekken van de regels voor de opbouw van een toekomstvoorziening in tweede en derde pijler.¹²⁷ Hierdoor kunnen zelfstandigen fiscaal in beginsel hetzelfde opbouwen als werknemers in loondienst.

3.3 Verschillen tussen de tweede en derde pijler

Over de ongelijke regels in de tweede en de derde pijler en het ontbreken van een arbeidsvormneutraal pensioen kader verbaasden Dietvorst en Visser zich al in 2009, vooral omdat de bedoeling van pensioen en lijfrente (nagenoeg) gelijk is.¹²⁸ Ook Staats vindt dit bijzonder merkwaardig omdat beide pijlers met het faciliteren van een toekomstvoorziening hetzelfde doel hebben.¹²⁹

De verschillen tussen de twee pijlers worden vooral ingegeven door de regels in de verschillende wetten. Voor de tweede pijler (pensioen) geldt hoofdstuk IIB Wet LB 1964 en voor de derde pijler (lijfrente) gelden de artikelen 125 tot en met 131 Wet IB 2001. Voor enig inzicht in de verschillen is in bijlage 1 een (niet uitputtend) overzicht opgenomen.¹³⁰

---

¹¹⁸ *Pensioenakkoord voorjaar 2010* 2010, www.stvda.nl.

¹¹⁹ Zwinkels e.a. 2017.

¹²⁰ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 7.

¹²¹ *Naar een nieuw pensioenstelsel* 2019, p. 16.

¹²² *Naar een nieuw pensioenstelsel* 2019, p. 16.

¹²³ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 209.

¹²⁴ Tijdelijk toegevoegd wordt afdeling 10.3 aan hoofdstuk 10 Wet IB 2001. Indien de bepaling niet structureel wordt is een overgangsbepaling voorgesteld in art. 10a.26 Wet IB 2001 (*Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 428-429).

¹²⁵ Dietvorst & Visser *Pensioenmagazine*, 2022/38.

¹²⁶ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 2.

¹²⁷ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 13.

¹²⁸ Dietvorst & Visser 2009.

¹²⁹ Staats, *WFR* 2020/2.

¹³⁰ Winter & Kuijkhoven, *Pensioenmagazine* 2020/155.

Staats komt in zijn onderzoek naar de verschillen tussen de pijlers tot een aantal conclusies en aanbevelingen.¹³¹ Enkele van de vermelde verschillen zijn:¹³² (i) omdat werknemers zowel gebruik kunnen maken van lijfrente als deelnemer kunnen zijn voor pensioen en zelfstandigen niet, is er sprake van een ongerechtvaardigde ongelijke behandeling omdat het eindresultaat afwijkt (ii) de franchises van pensioen en lijfrente zijn ongelijk (iii) jaarruimte van lijfrente wordt gebaseerd op een vast percentage en de hoogte van beschikbare premie bij pensioen is afhankelijk van de leeftijd (iv) bij lijfrente wordt geen rekening gehouden met demotie zoals bij pensioen (v) bij lijfrente wordt rekening gehouden met auto van de zaak, bij pensioen niet (vi) voor lijfrente geldt een uitgebreide kring van gerechtigden na overlijden, bij pensioen niet (vii) een pensioenuitkering is levenslang, een lijfrente kan tijdelijk uitkeren.

Jakobsen en Zonneveld wijzen er op dat er een verschil is in de communicatiewetgeving tussen de twee pijlers. Zo is de tweede pijler gericht op werkgevers (regels: Pensioenwet) en is de derde pijler gericht op consumenten (regels: Wft) waarbij de (communicatie)regels over pensioen en lijfrente afwijken. Omdat zelfstandigen consumenten zijn, vallen zij onder de (bescherming van de) Wft en zou alleen hierom al uitsluitend de derde pijler geschikt zijn voor zelfstandigen.¹³³

3.4 Derde pijler Wtp: arbeidsvormneutraal pensioenkader

Eerder bleek dat het opbouwpercentage voor lijfrente in de derde pijler van 13,3% over de premiegrondslag een stuk lager is dan in de gemiddelde aanvullende pensioenregeling in de tweede pijler van ca. 30%.¹³⁴ Staats wijst erop dat de verschillen hierdoor wel heel erg uiteen lopen en dat de fiscale ruimte voor pensioen onacceptabel veel groter is.¹³⁵ Ter illustratie geeft hij een voorbeeld: “Een werknemer van 45 jaar met een salaris van € 75.000 kan in 22 jaar in totaal € 435.000 investeren in zijn pensioen, maar in lijfrenten in dezelfde periode maar € 184.000.”¹³⁶

In de Kamerbrief van het principeakkoord is opgenomen dat waar wenselijk en mogelijk een stap zal worden gezet naar een arbeidsvormneutraal pensioenkader.¹³⁷ Staats juicht deze ontwikkeling toe, nu hierdoor de tweede en derde pijler min of meer gelijk behandeld zullen worden.¹³⁸ Door de fiscale verschillen tussen beide pijlers weg te nemen zijn er meer gelijke mogelijkheden voor de fiscale opbouw van een toekomstvoorziening, los van de arbeidsvorm van belastingplichtigen.¹³⁹

---

¹³¹ Staats, *WFR* 2020/2.

¹³² Staats, *WFR* 2020/2.

¹³³ Jakobsen & Zonneveld, *PensioenMagazine* 2021/42.

¹³⁴ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 255.

¹³⁵ Staats, *WFR* 2020/2.

¹³⁶ Staats, *WFR* 2020/2.

¹³⁷ Brief van de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 5 juni 2019 (*Kamerstukken II* 2018/19, 32043, nr. 457).

¹³⁸ Staats, *WFR* 2020/2.

¹³⁹ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 144.

In dat kader is in de Wtp daarom een aantal wijzigingsvoorstellen opgenomen:

- *Uniforme premiegrens*

De fiscale premieruimte zal worden geüniformeerd door verhoging van de premieruimte in de derde pijler van maximaal 13,3% tot 30% van de premiegrondslag; volgens het kabinet een substantiële verruiming van de premieruimte.¹⁴⁰

- *Uniforme AOW-franchise*

Tevens wordt voorgesteld om het AOW-drempelbedrag¹⁴¹ in beide pijlers gelijk te stellen, door de vaste AOW-franchise (jaarruimte) te vervangen door de franchise die bij pensioen wordt gebruikt.¹⁴²

- *Imputatie betaalde pensioenpremie*

In de huidige lijfrenteaftekberekening moet lijfrenteaftekruijnte verminderd worden met de betaalde pensioenpremie.¹⁴³ Vanaf 1 januari 2024 wordt voorgesteld om de vermindering te baseren op de betaalde pensioenpremies, exclusief premiecompensatie zoals in de Wet LB 1964.¹⁴⁴

- *Verruiming reserveringsruimte (periode en hoogte)*

Voorgesteld wordt om de termijn voor niet gebruikte jaarruimte in eerdere jaren te verruimen van zeven jaar naar tien jaar.¹⁴⁵ Hierdoor is het mogelijk over meer jaren de onbenutte fiscale ruimte in te halen dan op dit moment.¹⁴⁶ Daarnaast worden de huidige begrenzingen die leeftijdsafhankelijk zijn¹⁴⁷ vervangen door een bedrag van € 38.000 per jaar.¹⁴⁸

- *Verlenging periode jaarruimte*

Tot slot wordt het mogelijk in plaats tot aan de AOW-leeftijd, tot vijf jaren daarna de lijfrentepremies in aanmerking te nemen binnen de jaarruimte.¹⁴⁹

Boumans ziet de nodige (transparantie)voordelen door de komst van een arbeidsvormneutraal pensioenkader. Gebaseerd op resultaten uit eerder onderzoek waaruit blijkt dat de meeste zelfstandigen nu ook de beschikbare fiscale ruimte om op te bouwen niet volledig gebruiken, is het de vraag of de uitbreiding van de fiscale ruimte ook zal leiden tot een hogere pensioendeelname.¹⁵⁰

---

¹⁴⁰ Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 144.

¹⁴¹ Het bedrag dat de pensioenvoorziening- of premiegrondslag vermindert in verband met de AOW.

¹⁴² Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 144.

¹⁴³ Art. 3.127 lid 4 sub a Wet IB 2001.

¹⁴⁴ Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 426. Art. 38s Wet LB 1964 (Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 441).

¹⁴⁵ Inhaal bij pensioen is afhankelijk van dienstjaren, er is geen maximale termijn.

¹⁴⁶ Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 145.

¹⁴⁷ Art. 3.127 lid 2 Wet IB 2001.

¹⁴⁸ Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 145.

¹⁴⁹ Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 425.

¹⁵⁰ Boumans 2020, p. 412.

3.5 Tweede pijler Wtp: ‘Experimenteerkader zelfstandigen’

Een van de conclusies van de STAR eind 2020 was dat de huidige (wettelijke) mogelijkheden voor zelfstandigen tot pensioendeelname in de tweede pijler beperkt zijn. Verder rapporteerden zij dat oplossingen om zelfstandigen meer pensioen te laten opbouwen vooral buiten de bestaande kaders gevonden zouden moeten worden om een antwoord te bieden voor de knelpunten.¹⁵¹

Via experimenten in de tweede pijler is het doel van de regering te onderzoeken in welke mate deze mogelijkheid de opbouw van een toekomstvoorziening door zelfstandigen stimuleert.¹⁵² Waarbij het collectieve karakter in de tweede pijler ervoor zorgt dat de zelfstandigen kunnen profiteren van de lagere collectieve kosten van beleggen, administratie en verzekering van risico's.¹⁵³

Juridisch

Door af te wijken van bepalingen in de PW is het juridisch mogelijk, na de invoering van de Wtp, dat zelfstandigen zullen deelnemen in een tweede pijler pensioenregeling. Om een grondslag te creëren wordt aan PW wordt nieuw “Hoofdstuk 6a. Experimenten” toegevoegd.¹⁵⁴ Hierdoor kunnen pensioenuitvoerders een pensioen aanbieden, met een flexibele premiestructuur, aan zelfstandigen.¹⁵⁵ Voor het overige blijven de pensioenregels van de PW gelden.¹⁵⁶

Fiscaal

In de fiscale wetgeving wordt het mogelijk gemaakt dat zelfstandigen de betaalde premie fiscaal in mindering kunnen brengen op de belaste inkomsten. Bij de bepaling van het pensioengevend inkomen wordt in dit kader voorgesteld om uit te gaan van het inkomen in het voorafgaande jaar van de premie-inleg. Dit wijkt af van de huidige regels in de Wet IB 2001.¹⁵⁷

Soort regeling

Door de experimenteerwetgeving kunnen zelfstandigen (gedurende een periode van vijf jaar)¹⁵⁸ vrijwillig deelnemen aan een pensioenregeling in de tweede pijler die geldt binnen hun bedrijfstak. Zij kunnen dus niet een willekeurig pensioenfonds kiezen.¹⁵⁹ In beginsel hebben zelfstandigen keuze uit meerdere regelingen binnen de tweede pijler.¹⁶⁰

Onder voorwaarden kunnen zelfstandigen zich aansluiten bij:

- a. een pensioenregeling in de bedrijfstak waarin de zelfstandige werkzaamheden verricht of die de opdrachtgever als werkgever zijn werknemers aanbiedt;¹⁶¹

---

¹⁵¹ ‘Pensioenopbouw zelfstandigen’, stvd.nl/nl/thema/pensioenen/-/media/E60A7E94A2674AA5B4ABF95BB7C84B3D.ashx.

¹⁵² *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 202.

¹⁵³ *Naar een nieuw pensioenstelsel 2019*, p. 25.

¹⁵⁴ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 390.

¹⁵⁵ Staats & Starink, *Pensioenmagazine 2021/43*.

¹⁵⁶ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 213.

¹⁵⁷ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 216.

¹⁵⁸ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 217.

¹⁵⁹ Staats & Starink, *Pensioenmagazine 2021/43*.

¹⁶⁰ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 214.

¹⁶¹ Er is sprake van een actief (verplichtgesteld) bedrijfstakpensioenfonds en zelfstandigen kunnen zich vrijwillig aansluiten.

- b. een pensioenregeling van een aanbieder¹⁶² die toegankelijk is voor vrijwillige deelname door zelfstandigen.¹⁶³

Fluctuerend inkomen

De inkomsten van zelfstandigen zijn wisselend. In het wetsvoorstel Wtp is hier rekening mee gehouden, nu zelfstandigen een flexibel loon kunnen opgeven. Hierbij kunnen zij zelf kiezen over welk deel van het inkomen zij pensioen wensen op te bouwen.¹⁶⁴

Wmk

Doordat een medische keuring bij een pensioenfonds verboden is (Wmk, ER), lijkt deze een voordeel te hebben ten opzichte van een verzekeraar. Al krijgt het pensioenfonds het risico van anti-selectie,¹⁶⁵ ontstaat hiermee binnen het experiment een ongelijk speelveld.¹⁶⁶ Betekent dit dat straks alle “slechte risico’s” in een pensioenfonds zullen stappen?¹⁶⁷ Deze risico’s kunnen leiden tot pensioenaanpassingen, zoals hogere pensioenpremies of versoering van de pensioenregeling, waardoor uiteindelijk de verplichtstelling van het pensioenfonds onder druk kan komen te staan. De kans hierop acht het kabinet klein, mede door de verplichte evenwichtige belangenafweging¹⁶⁸ die de bestuurders van een pensioenfonds moeten maken.¹⁶⁹

Einde experimenteerperiode

Het is voor zelfstandigen mogelijk de pensioenopbouw aan het einde van de experimenteerperiode bij het pensioenfonds voort te zetten. Tenzij deze mogelijkheid niet wordt geboden.¹⁷⁰

Omdat het experiment van korte duur is zullen zelfstandigen aan het einde naar verwachting een ‘klein pensioen’ opbouwen.¹⁷¹ In deze situatie wordt in beginsel het pensioenkapitaal automatisch overgedragen¹⁷² naar de nieuwe werkgever.¹⁷³ In algemene zin zal in lagere regelgeving bezien worden of er aanvullende mogelijkheden komen op het gebied van vrijwillige voortzetting, (individuele) waardeoverdracht en afkoop.¹⁷⁴

Boumans vraagt zich af of zelfstandigen zullen kiezen voor een pensioen in de tweede pijler, nu vrijwillige voortzetting niet geleid heeft tot een grote stijging van pensioendeelname van zelfstandigen.¹⁷⁵ Mogelijk dat het structurele karakter om pensioen op te bouwen wel aanleiding

---

¹⁶² Een Apf, verzekeraar en/of PPI.

¹⁶³ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 213.*

¹⁶⁴ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 216-217.*

¹⁶⁵ Zie ook ‘Wat betekent ‘anti-selectie’ bij verzekeringen?’, verzekeringstermen.nl/alle_verzekeringstermen.php?term=Anti-selectie.

¹⁶⁶ Dietvorst, *PensioenMagazine 2021/73*.

¹⁶⁷ Dietvorst, *PensioenMagazine 2021/73*.

¹⁶⁸ Art. 105 lid 2 PW.

¹⁶⁹ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 222.*

¹⁷⁰ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 217.*

¹⁷¹ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 217.*

¹⁷² Art. 70a PW.

¹⁷³ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 218.*

¹⁷⁴ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 217-218. Art. 66 PW.*

¹⁷⁵ Boumans 2020, p. 344.

geeft. Dit vereist van de zijde van zelfstandigen een mindset van pensioenbewustzijn en actie om deel te nemen aan pensioen en van de pensioenuitvoerders een voldoende aantrekkelijk aanbod.¹⁷⁶

3.6 Draagvlak experimenteerkader zelfstandigen

Het kabinet wijst op het belang van draagvlak onder zelfstandigen en betrokkenheid bij de vormgeving van de experimenten.¹⁷⁷ De grote vraag is, óf dit draagvlak er onder zelfstandigen ook is.

Zelfstandigen(organisatie)

Op de website van de grotere belangenbehartigers van zelfstandigen ZZZ Nederland (ca. 50.000 leden) is te lezen dat zij de experimenteerwetgeving niet passend vinden.¹⁷⁸ ZZZ Nederland verwacht dat de wetgeving zelfstandigen niet zal stimuleren om pensioen op te bouwen; men verwacht niet dat het beoogde resultaat behaald zal worden.

Pensioenfondsen

Dietvorst en Visser vragen zich af of, gelet op alle Wtp-wijzigingen en de uitvoering hiervan, het pensioenstelsel ook nog eens belast moet worden met het experimenteerkader, waar succes niet bij voorbaat verzekerd is.¹⁷⁹ Ook omdat volgens hen naar verluidt een aantal aanbieders de handdoek vóór ingang van de Wtp al in de ring heeft gegooid.¹⁸⁰ De NOB stelt eveneens vast dat het aantal pensioenfondsen dat wil meewerken aan het experimenteerkader zeer klein is.¹⁸¹

Literatuur

De literatuur is overwegend sceptisch. Winter en Kuijkhoven menen dat als lijfrente wordt geschoeid op het nieuwe pensioenstelsel, de inhoud hetzelfde is alleen het loket anders.¹⁸² Staats en Starink vragen zich af of dit experiment zal slagen en wijzen op de vrijwilligheid van de regeling en het feit dat zelfstandigen nu ook geen toekomstvoorziening regelen. Waarom straks wel?¹⁸³ Ook de fiscale prikkel ontbreekt in de tweede pijler, nu de derde pijler straks ongeveer gelijk wordt.¹⁸⁴ Starink geeft aan dat de tweede pijler niet verder belast moet worden, hij meent dat openstelling voor niet-werknemers uitdraait op een juridisch drama door de dermate verbondenheid van de PW met het arbeidsrecht. Daarbij biedt de derde pijler alles wat de zelfstandige nodig heeft.¹⁸⁵ Boumans vraagt zich eveneens af of en hoeveel zelfstandigen daadwerkelijk gebruik van deze mogelijkheid zullen maken: toegang is één

---

¹⁷⁶ Boumans 2020, p. 432.

¹⁷⁷ Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 213.

¹⁷⁸ 'Stichting ZZZ Nederland: Pensioenpotje zelfstandigen beter beschermen', zzp-nederland.nl/nieuws/stichting-zzp-nederland-pensioenpotje-zelfstandigen-beter-beschermen.

¹⁷⁹ Dietvorst & Visser, *Pensioenmagazine* 2022/38.

¹⁸⁰ Omdat de wet- en regelgeving op zich laat wachten, beëindigt Pensioenfonds Zorg en Welzijn (PFZW) het experiment voor zelfstandigen in de cultuursector. Volgens PensioenPro heeft Pensioenfonds PGB al eerder een streep door het experiment gehaald en hebben ABP en Bpf-Bouw het project 'on hold' gezet. PNO Media doet vooralsnog niet mee (Dietvorst & Visser, *Pensioenmagazine* 2022/38).

¹⁸¹ 'NOB-commentaar ter zake van de Wtp (36067)', nob.net/sites/default/files/content/article/uploads/220422_-_nob-commentaar_-_wet_toekomst_pensioenen.pdf.

¹⁸² Winter & Kuijkhoven, *Pensioenmagazine* 2020/155.

¹⁸³ Staats & Starink, *Pensioenmagazine* 2021/43.

¹⁸⁴ Staats & Starink, *Pensioenmagazine* 2021/43.

¹⁸⁵ Starink, *Het Financieele Dagblad* 10 juli 2022.

en deelname is twee. Daarom zou volgens hem eerst de effectiviteit van de maatregel onderzocht moeten worden.¹⁸⁶ Jakobsen en Zonneveld staan afwijzend tegenover de experimenteerbepaling.¹⁸⁷

Internetconsultatie

Tijdens de internetconsultatie Wtp bleek de NOB bijzonder kritisch op de experimenteerwetgeving. Zij verwacht niet of sporadisch dat zelfstandigen hiervan gebruik zullen maken.¹⁸⁸ In haar reactie op het wetsvoorstel stelt zij de vraag of een min of meer verplichte pensioenregeling voor zelfstandigen niet beter is, met de mogelijkheid van opting-out. Hierbij wijst zij op de eerdere voorstellen in het proefschrift van Staats¹⁸⁹ en ook van Starink, die hiervoor aandacht heeft gevraagd in zijn oratie.¹⁹⁰

Uit het vorenstaande blijkt dat het tweede pijler experiment voor zelfstandigen vooralsnog niet met 'open armen' door de verschillende betrokkenen ontvangen wordt. Het draagvlak is hiermee mager.

3.7 Samenvatting en tussenconclusie

De oplossing voor zelfstandigen in het kader van een adequate toekomstvoorziening is te vinden in de derde pijler. Op dit moment is er sprake van ongelijke fiscale opbouw mogelijkheden in de tweede en de derde pijler. Door de Wtp wordt de opbouw in de tweede en de derde pijler min of meer gelijkgesteld. De literatuur verwacht niet direct dat dit zal leiden tot een grotere opbouw van een toekomstvoorziening. Immers, zelfstandigen deden de afgelopen jaren ook niet aan de opbouw van een toekomstvoorziening, waarom nu wel?

Daarnaast worden, bij wijze van experiment en ter stimulering van pensioenopbouw, zelfstandigen in de gelegenheid gesteld een ouderdoms- en/of nabestaanden pensioen op te bouwen in de tweede pijler. Hierbij onderkent het kabinet het belang van voldoende draagvlak door betrokkenheid van de zelfstandigen(organisaties) bij het experiment. Echter, zelfstandigen(organisaties) blijken niet overtuigd, reageren zelfs afwijzend en ditzelfde geldt voor de (beoogde) uitvoerders. De literatuur is sceptisch en zet vraagtekens bij het experiment: als de premiegrens tussen de tweede en derde pijler gelijkgetrokken wordt, waarom is dan het experimenteerkader nodig? Hierdoor is het draagvlak voor het experiment mager.

---

¹⁸⁶ Boumans, *TPV* 2019/38.

¹⁸⁷ Jakobsen & Zonneveld, *Pensioenmagazine* 2021/42.

¹⁸⁸ 'NOB-commentaar ter zake van de Wtp (36067)', nob.net/sites/default/files/content/article/uploads/220422_-_nob-commentaar_-_wet_toekomst_pensioenen.pdf.

¹⁸⁹ Staats 2015.

¹⁹⁰ Starink 2022, p. 28.

4 Tweede of derde pijlerpensioen vanwege een adequate toekomstvoorziening?

4.1 Inleiding

Anders dan gewone werknemers zorgen zelfstandigen zelf voor een toekomstvoorziening. Volgens Dietvorst is het al decennia lang aanmodderen met het ondernemerspensioen en wijst op de overgang van het ene experiment naar het andere experiment, hij noemt het een soort fieldlab.¹⁹¹ Het laatste experiment waar hij op doelt is het experimenteerkader in de tweede pijler waardoor zelfstandigen in deze pijler pensioen kunnen opbouwen. De vraag daarbij is natuurlijk waarom zelfstandigen voor de tweede pijler zouden kiezen. Zeker nu de premiegrens in de beide pijlers vrijwel gelijk is.

Zelfstandigen sparen niet verplicht voor een aanvullend pensioen (zoals werknemers in de tweede pijler), maar kunnen kiezen op welke wijze zij een toekomstvoorziening opbouwen. Hierdoor bouwt een groot gedeelte van de zelfstandigen geen pensioen- of lijfrentekapitaal op. Anders dan gedacht bouwen zelfstandigen juist wel meer vermogen (in de vierde pijler, *ER*) op dan werknemers.¹⁹² Aan het scala van bestaande mogelijkheden wordt met de Wtp de toegang tot de tweede pijler toegevoegd.¹⁹³ Hierbinnen blijft het uitgangspunt van collectieve uitvoering in stand en moet het stelsel de mogelijkheid bieden om zelfstandigen vrijwillig te kunnen laten aansluiten.¹⁹⁴ Het is de vraag in hoeverre dit bijdraagt aan een adequate toekomstvoorziening en welke motieven doorslaggevend zijn voor de inrichting in de tweede en/of derde pijler.

Dit hoofdstuk gaat in op de keuze van zelfstandigen voor een van de twee pijlers in het kader van een adequate toekomstvoorziening. Eerst wordt het begrip ‘adequate toekomstvoorziening’ nader gedefinieerd (paragraaf 4.2). Daarna wordt ingegaan op de motieven van zelfstandigen voor de derde pijler of de tweede pijler (paragraaf 4.3). De belangrijkste parameter bij de totstandkoming van de premiegrens is het te verwachten rendement. Daarom is er aandacht voor beleggen en de verschillen in beleggen tussen de tweede en de derde pijler (paragraaf 4.4). Vervolgens wordt stilgestaan bij de twee belangrijkste risicoscenario’s: langlevens- en overlijdensrisico (paragraaf 4.5). Financiële planning kan bij de opbouw van een toekomstvoorziening behulpzaam zijn om tot betere inzichten en keuzes te komen (paragraaf 4.6). Het einde van dit hoofdstuk is een samenvatting en tussenconclusie (paragraaf 4.7).

---

¹⁹¹ Dietvorst, *PensioenMagazine* 2021/73.

¹⁹² Warnaar & Visser, *PensioenMagazine* 2022/2.

¹⁹³ Boumans verwacht niet dat een vrijwillige extra pensioenoplossing leidt tot grotere deelname van zelfstandigen (Boumans 2020, p. 255).

¹⁹⁴ Bollen-Vandenboorn e.a. 2021, p. 129-130.

4.2 Wat is een adequate toekomstvoorziening?

Hoe de zelfstandige komt tot een adequate toekomstvoorziening en waarom via de tweede of de derde pijler is evident. Ter verduidelijking wordt eerst dieper ingegaan op het begrip adequate toekomstvoorziening.

De literatuur onderkent een aantal definities. Staats stelt dat een adequaat pensioen subjectief is en het de levensstandaard beveiligt. Dit betekent dat men na pensionering verder kan leven op dezelfde manier als daarvoor.¹⁹⁵ Voor Visser en Warnaar gaat het niet alleen om de (toetsbare) vraag of het pensioen straks voldoende is, net zo belangrijk achten zij dat het nú ook betaalbaar is.¹⁹⁶ Hierbij hanteren zij drie uitgangspunten ter bepaling of een inkomen of een maandlast adequaat is: betaalbaarheid, hanteerbaarheid en robuustheid.¹⁹⁷

Winter en Schols-Van Oppen menen dat wat voor ieder afzonderlijk individu als adequaat moet worden aangemerkt moeilijk te bepalen is, aangezien een ieder eigen wensen heeft omtrent pensioen.¹⁹⁸ Zij wijzen op de vroegere norm voor een goed ouderdomspensioen, veelal 70% van het laatstgenoten bruto-inkomen.¹⁹⁹ Maar ook op alle inperkingen in korte tijd van de mogelijkheden tot pensioenopbouw en de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Dat heeft effect op de hoogte van het pensioen.²⁰⁰

Het uitgangspunt in deze scriptie voor een adequate toekomstvoorziening is gesteld op 75% van het gemiddelde inkomen over 40 jaar, zoals in de Wet LB 1964.²⁰¹

4.3 Motieven voor de tweede of derde pijler

De fiscale premiegrens in de Wft bedraagt 30% en is onder meer afgeleid van de pensioenambitie van 75% middelloon in 40 opbouwjaren (dat neerkomt op 80% middelloon in 42 opbouwjaren).²⁰² Omdat dit gelijk is aan de definitie voor deze scriptie, zou een adequate toekomstvoorziening voor de zelfstandige in beginsel haalbaar zijn. Of iedere zelfstandig hiertoe in staat is, is de vraag en daarnaast afhankelijk van (i) de hoogte en het aantal ingelegde premies (ii) het rendement hierop, en (iii) de rentestand en de levensverwachting op de pensioendatum.

Bij de afwegingen voor de tweede- of de derde pijler, de keuzes, kan de zelfstandige (i) financiële en (ii) niet-financiële motieven betrekken. De financiële motieven zijn gebaseerd op de premie, rendement en de rekenrente in samenhang met de levensverwachting. De niet-financiële motieven

---

¹⁹⁵ Staats 2016. Zie ook Staats e.a. 2015, p. 14-15.

¹⁹⁶ Warnaar & Visser, *PensioenMagazine* 2021/108.

¹⁹⁷ 'Op weg naar een adequaat pensioen', nibud.nl/nieuws/op-weg-naar-een-adequaats-pensioen/#:~:text=Bij%20het%20Nibud%20hanteren%20we,nu%20en%20in%20de%20toekomst.

¹⁹⁸ Winter & Schols-Van Oppen 2017.

¹⁹⁹ Omdat dit door weinig werknemers bereikt wordt, spreekt men wel van de 70%-mythe (Winter & Schols-Van Oppen, 2017).

²⁰⁰ Winter & Schols-Van Oppen 2017.

²⁰¹ Art. 18a lid 3 Wet LB 1964.

²⁰² *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 35.

zijn gebaseerd op de (niet in de Wtp aangepaste) verschillen tussen pijlers en dan met name de (soort)aanbieders en de regels in de Wet LB 1964 jo. PW en de Wet IB 2001.²⁰³

(i) Financiële motieven

Voor pensioen in de Wtp is de premie leidend en staat de hoogte van de pensioenuitkering op voorhand niet vast. Deze is afhankelijk van de premies en het rendement daarop. Maar ook van de rentestand en de ontwikkeling van de levensverwachting.²⁰⁴ Dit geldt ook voor lijfrente. Door gelijkenschakeling van de fiscale premieruimte in de tweede en derde pijler zouden kapitaaluitkomsten min of meer vergelijkbaar moeten zijn. Toch worden met de Wtp niet alle verschillen weggenomen: onder meer (soort)aanbieders verschillen, de regels in de Wet LB 1964 jo. PW en de Wet IB 2001 verschillen, premies verschillen (kosten aanbieders), beleggingsrendementen verschillen en de rekenrente/sterftetafel kan afwijken. Dit zorgt ervoor dat de uitkeringen op pensioendatum van pensioen en lijfrente kunnen verschillen. De vraag is dan: welke pijler past de zelfstandige het beste in het kader van een adequate toekomstvoorziening?

Eerst wordt hierna ingegaan op de verschillende elementen die zorgen voor een adequate toekomstvoorziening (of niet): (i) de premie (ii) het rendement en (iii) de rentestand en de ontwikkeling van de levensverwachting.

De opbouwfase: premie en rendement

In de opbouwfase worden premies voldaan. Deze zijn fiscaal gemaximeerd op 30% van de premiegrondslag²⁰⁵ en leiden in beginsel bij pensioen en lijfrente tot een vergelijkbare inleg. Hoe hoog het kapitaal wordt is mede afhankelijk van het gerealiseerde rendement gedurende de looptijd.

Uitkeringsfase: rentestand en levensverwachting

Op de pensioendatum is het opgebouwde pensioenkapitaal beschikbaar voor de aankoop van een uitkering. Hiermee vangt de uitkeringsfase aan. Voor de hoogte van de uitkering zullen (product)aanbieders rekening houden met de rentestand en de levensverwachting.

Indien bij een gelijke premieinleg, rentestand en levensverwachting de kapitaaluitkomsten ongelijk zijn, dan moet dit verschil het gevolg zijn van verschillende rendementen in de pijlers. Daarover gaat paragraaf 4.4. Hierna eerst de niet-financiële motieven.

---

²⁰³ Zie ook hoofdstuk drie, paragraaf 3.3 en bijlage 1.

²⁰⁴ Staats & Starink, *Pensioenmagazine* 2021/43.

²⁰⁵ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 257.

(ii) Niet-financiële motieven

Zelfstandigen kunnen ook andere redenen hebben om te kiezen voor de tweede- of de derde pijler.

Deze niet-financiële motieven kunnen gebaseerd zijn op de verschillen tussen pensioen en lijfrente:

- Lijfrente wordt aangeboden door banken en verzekeraars. Pensioen wordt aangeboden door pensioenfondsen, verzekeraars en PPI's;
- In de berekening van de lijfrenteruimte mag de bijtelling van de auto van de zaak betrokken worden.²⁰⁶ Bij pensioen mag dit niet;²⁰⁷
- Gemiste pensioenopbouw over de verstreken dienstjaren is binnen het lijfrenteregime niet mogelijk, bij pensioen wel.²⁰⁸ Lijfrente kent wel de reserveringsruimte (paragraaf 2.3), waardoor niet gebruikte jaren voor lijfrente ingehaald kunnen worden. Dit kader wordt in de Wtp verruimd en verhoogd (paragraaf 3.4);
- Ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen moeten levenslang uitgekeerd worden.²⁰⁹ De oudedagslijfrente²¹⁰ duurt levenslang (verzekeraar) of ten minste 20 jaar vanaf de AOW-datum (bancair);
- De lijfrente kent een tijdelijke uitkering in de vorm van een tijdelijke oudedagslijfrente,²¹¹ die vanaf de AOW-gerechtigde leeftijd minimaal vijf jaar moet duren;
- Bij pensioen is het mogelijk om tijdelijk een hogere uitkering te ontvangen (verhouding 100:75);²¹²
- Bij pensioen is het mogelijk het "gemis" aan AOW voor de pensioendatum extra uit te keren,²¹³ bij lijfrente niet;²¹⁴
- De uitkeringen van een lijfrente bij overlijden mogen toekomen aan 'iedereen', zonder beperking. Bij een nabestaandenpensioen is dit gelimiteerd tot de (gewezen) echtgenoot, de partner en de (pleeg)kinderen tot 30 jaar;²¹⁵
- De hoogte van de (tijdelijke) oudedagslijfrente mag afnemen tot maximaal 70% van de uitkering na het overlijden van de partner.²¹⁶ Bij pensioen is dit niet toegestaan;²¹⁷
- Een nabestaandenlijfrente wordt meestal uitgekeerd in de vorm van een kapitaal. Een nabestaandenpensioenuitkering is een periodieke uitkering gekoppeld aan het loon;
- Voor de dekking van het risico bij overlijden moet de verzekerde bij lijfrente gezondheidswaarborgen afgeven. Bij pensioen niet, hier geldt de Wmk.²¹⁸

Kortom, er zijn nogal wat verschillen die van invloed zijn – afhankelijk van de persoonlijke omstandigheden, doelen, eisen en wensen van de zelfstandige – op de keuze voor de tweede of de derde pijler.

---

²⁰⁶ Art. 10b, lid 1 Uitv. Besl. LB 1965.

²⁰⁷ Staats, *WFR* 2020/2.

²⁰⁸ Staats, *WFR* 2020/2.

²⁰⁹ Art. 18 jo. art 18b Wet LB 1964.

²¹⁰ Art. 3.125 lid 1 onderdeel a Wet IB 2001.

²¹¹ Art. 3.125 lid 1 onderdeel c Wet IB 2001.

²¹² Art. 18d lid 1 onderdeel d Wet LB 1964.

²¹³ Art. 18d lid 3 Wet LB 1964.

²¹⁴ Staats, *WFR* 2020/2.

²¹⁵ Staats, *WFR* 2020/2. Art. 18 lid 1 onderdeel a sub 2 jo. sub 3 Wet LB 1964.

²¹⁶ Art. 3.125 lid 2 Wet IB 2001.

²¹⁷ Staats, *WFR* 2020/2.

²¹⁸ Zie ook hoofdstuk drie, paragraaf 3.5.

Door deze verschillen zal bijvoorbeeld een ‘gezonde’ zelfstandige eerder neigen naar de grotere flexibiliteit en de regie die hij zelf kan voeren bij een lijfrente. Een tijdelijke uitkering kan een voordeel zijn omdat de zelfstandige dan verschillende keuzes heeft om te komen tot de gewenste inrichting van het oudedagsinkomen: een tijdelijke uitkering, levenslang, delen wat hoger of lager, ingangs- en einddata et cetera. Beter in te passen in het financiële plan. Echter, de ‘zieke’ zelfstandige zal eerder kiezen voor de dekking van het nabestaandenpensioen (Wmk).

Dat de verschillen tussen lijfrenten en pensioenen na inwerkingtreding van de Wtp blijven bestaan, bijvoorbeeld premiebetaling met terugwerkende kracht (inhaalruimte voor lijfrenten), heeft volgens het kabinet onder meer te maken met het beperken van administratieve lasten.²¹⁹ Echter, dit argument gaat niet op, omdat die lasten er ook zijn bij het met terugwerkende kracht opbouwen van pensioen.²²⁰ Met Dieleman ben ik dan ook in algemene zin van mening dat het niet geheel uniformeren van de fiscale regels voor lijfrenten en pensioenen een gemiste kans is.²²¹

Bij de internetconsultatie bleek een van de kritiekpunten het aanvankelijke voornemen om de aankoop van een tijdelijke oudedagslijfrente te laten vervallen.²²² Op basis van het vermoedelijk beperkte maatschappelijk draagvlak voor het voorstel, heeft de regering uiteindelijk besloten hiervan af te zien.²²³ Hiermee blijft een van de flexibele elementen van lijfrente behouden.

4.4 Beleggen in de tweede of de derde pijler

De belangrijkste parameter bij de totstandkoming van de premie is het te verwachten rendement.²²⁴ Dit reële rendement²²⁵ bedraagt 1,5%.²²⁶ Hoe dit te realiseren rendement in de tweede- of de derde pijler tot stand komt verschilt. Voor beide pijlers geldt dat voor het rendement rekening gehouden moet worden met het risico. Om een bepaald rendement te behalen, moet dus een bepaald risico genomen worden; bij de verdeling van beleggingen over aandelen en obligaties zullen aandelen op de langere termijn vermoedelijk een hoger rendement opleveren dan obligaties. Het risico van aandelen is echter hoger dan dat van obligaties. Andersom geldt dit ook.²²⁷

Om het belang van risico bij beleggen te illustreren worden de gevolgen van Covid op de aandelenmarkten en de invloed op het lijfrentekapitaal (en de lijfrente-uitkering in samenhang) beschreven. De financiële markten waren voortdurend in beweging en de waarde van het (lijfrente)kapitaal golfde op en neer (impliciet de hoogte van de lijfrente-uitkering ook). Dilling meent

---

²¹⁹ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 119.

²²⁰ Dieleman, *TPV 2022/29*.

²²¹ Dieleman, *TPV 2022/29*.

²²² ‘Consultatie Wet toekomst pensioenen - Internetconsultatie’, internetconsultatie.nl/1960.

²²³ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 291.

²²⁴ Staats & Starink, *PensioenMagazine*, 2021/43.

²²⁵ Bij een reëel rendement is er rekening gehouden met de inflatie.

²²⁶ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 3, p. 139.

²²⁷ ‘Risicostandaarden beleggingen 2022’, cfavba.nl/uploads/researchPapers/CFAVBA__Risicostandaarden_Beleggingen%202022.pdf.

dat dit geen probleem is zolang de pensioendatum nog niet in beeld is. Dit is anders wanneer de zelfstandige bijna met pensioen gaat.²²⁸ Er moet dus voldoende hersteltijd van de markten beschikbaar zijn in plaats van op het dieptepunt in de markten een lijfrente-uitkering aan te moeten kopen door teveel risico.

In de tweede pijler maken pensioenfondsen door pensioen collectief te regelen en risico's te delen een beter pensioen mogelijk. Van belang is dat deze risico's aanvaardbaar zijn en aansluiten bij de risicohouding van de doelgroep binnen het fonds.²²⁹ Het beleggingsbeleid van alle pensioenuitvoerders is tegenwoordig gebaseerd op lifecycle-beleggen. Deze methode gaat ervan uit dat de samenstelling van de beleggingsportefeuille voor de deelnemer op basis van zijn leeftijd wordt aangepast. Naargelang de pensioeningangsdatum dichterbij komt, wordt het beleggingsrisico steeds lager, bijvoorbeeld door steeds meer in vastrentende waarden te beleggen.²³⁰

In de derde pijler zullen zelfstandigen eveneens een bepaald beleggingsrisico moeten nemen en zijn zij hier qua keuze vrij in. Beleggen is de eigen verantwoordelijkheid en niet zoals in de tweede pijler de taak en de verantwoordelijkheid van de pensioenuitvoerder.

Uit onderzoek blijkt dat zelfstandigen die wél van de lijfrenteaftrek gebruikmaken, dat na hun 40ste twee keer zoveel doen als daarvoor.²³¹ Pensioenbewustheid komt dan ook met de eerste leesbril volgens Dietvorst en Visser.²³² Hierdoor is de beleggingsduur tot de pensioendatum korter. Impliciet betekent dit dat het risico dat zelfstandigen kunnen nemen lager is dan dat zij bij een eerdere start hadden kunnen nemen. Dit betekent ook dat de zelfstandigen daardoor, naast de lagere premieinleg, met een lager rendement (en dus een lagere uitkering) genoeg moeten nemen.

Bij de opbouw van pensioenkapitaal in de tweede of de derde pijler zijn onder meer de volgende verschillen te onderkennen:

- Pensioenopbouw in de tweede pijler is gebaseerd op collectiviteit en solidariteit waarvan het risico verdisconteerd is in de premie, in de derde pijler is sprake van een individuele pensioenopbouw en een enkel risico opgenomen in de premie;
- Beleggen in de tweede pijler is gebaseerd op een leeftijdsafhankelijk beleggingsbeleid (lifecycle beleggen),²³³ in de derde pijler heeft de zelfstandige keuzevrijheid om te beleggen;
- Het rendement is afhankelijk van het collectieve (pijler twee: via cohorten) en individuele (pijler drie) toegestane²³⁴ en toelaatbare²³⁵ risico;

---

²²⁸ Dilling, *PensioenMagazine* 2020/73.

²²⁹ Bollen-Vandenboorn e.a. 2021, p. 181.

²³⁰ Bollen-Vandenboorn e.a. 2021, p. 289.

²³¹ Dietvorst & Visser, *PensioenMagazine* 2022/38.

²³² Dietvorst & Visser, *PensioenMagazine* 2022/38.

²³³ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 183.

²³⁴ Passend bij het risicoprofiel van het cohort dan wel de individuele zelfstandige.

²³⁵ Gebaseerd op het risico op dat moment ten opzichte van de financiële positie van het fonds respectievelijk de zelfstandige.

- Het rendement is afhankelijk van de hoogte van de collectieve- (pijler twee) of individuele (pijler drie) beleggings- en beheerkosten van het vermogen,²³⁶
- Het rendement is afhankelijk van de collectieve (pijler twee: via cohorten) en individuele (pijler drie) inrichting van de beleggingsportefeuille en de spreiding van de beleggingen.²³⁷ Het rendement op de langere termijn zal vooral bepaald worden door de verdeling van de premies – gebaseerd op het risicoprofiel van de zelfstandige - over de verschillende vermogens categorieën (assetallocatie).

Jakobsen en Zonneveld zijn allerm minst overtuigd van de voordelen in de tweede pijler.²³⁸ Zij wijzen op de lagere kosten in de derde pijler in een collectief fonds belegd via een lifecycle ten opzichte van de gemiddelde kosten van pensioenfondsen.²³⁹ Lagere kosten zullen uiteindelijk leiden tot een hoger rendement.

Om het belang van rendement te duiden is in bijlage 2 een aantal scenario's uitgewerkt, waaruit blijkt wat het effect is van een hoger rendement in de opbouwfase op de hoogte van de uitkering.

4.5 Risicoscenario's: langlev en overlijden

Naast het belang van rendement om te komen tot een adequate toekomstvoorziening en de hiervoor behandelde 'niet-financiële motieven', is een zorgvuldige afweging van risico's van belang bij de keuze voor de tweede of de derde pijler. Daarom wordt hierna op het langlevrisico²⁴⁰ en het risico bij overlijden in de tweede en derde pijler ingegaan.

(i) Langlevrisico

Tweede pijler

Bij een premieregeling in de tweede pijler is naast het hiervoor behandelde beleggingsrisico ook sprake van een langlevrisico. Omdat de gemiddelde levensverwachting²⁴¹ tijdens de opbouwfase kan wijzigen is er sprake van een risico, voor rekening van de deelnemer.²⁴² Op de pensioendatum wordt een levenslange (al dan niet geïndexeerde) uitkering aangekocht.²⁴³ Uitkeringen kunnen dan een bepaalde periode hoger/lager zijn indien de zelfstandige daarvan gebruik maakt.²⁴⁴

²³⁶ Zie ook Van Kuppeveld, *Het Financieele Dagblad* 25 januari 2021. Den Brinker, *Het Financieele Dagblad* 14 mei 2022. Wolzak, *Het Financieele Dagblad* 8 september 2021.

²³⁷ Het beleggingsrendement wordt grotendeels (ca. 90%) bepaald door de strategische assetallocatie (Brinson, Beebower & Hood, *Financial Analysts Journal* 1986/42, p. 39-44).

²³⁸ Jakobsen & Zonneveld, *Pensioenmagazine* 2021/42.

²³⁹ Van Kuppeveld, *Het Financieele Dagblad* 25 januari 2021.

²⁴⁰ Het risico dat mensen ouder worden dan aanvankelijk verwacht.

²⁴¹ Er wordt onderscheid gemaakt tussen micro- en macro-langlevrisico: (i) micro gaat over het individu dat langer dan gemiddeld leeft (ii) macro gaat over het risico dat we allemaal gemiddeld ouder of minder oud worden dan eerder verwacht. Macro-langlevrisico treft ons allemaal (*Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 45).

²⁴² Bollen-Vandenboorn e.a. 2021, p. 116.

²⁴³ De levenslange inkomensvoorziening is gebaseerd op de verzorgingsgedachte (Vgl. Bollen-Vandenboorn e.a. 2021, p. 15).

²⁴⁴ Art. 18d lid 1 onderdeel d Wet LB 1964.

Derde pijler

De kapitaalopbouw is vergelijkbaar met de systematiek in de tweede pijler. Op de pensioendatum kan een levenslange en/of een tijdelijke (al dan niet geïndexeerde) uitkering aangekocht worden.²⁴⁵ Indien een tijdelijke lijfrente wordt aangekocht, is het langlevensrisico niet afgedekt. Immers, na afloop van de uitkeringen kan de zelfstandige nog in leven zijn.

(ii) Overlijdensrisico

Het belang van een adequate afdekking van het risico bij overlijden is volgens Bollen-VandenBoorn tweeledig: enerzijds het opvangen van een inkomensterugval ter dekking van de weggevallen inkomstenstroom en de extra (structurele) kosten en anderzijds het creëren van een ‘bedenkperiode’ om de nabestaande in staat stellen zijn of haar leven weer anders vorm te gaan geven.²⁴⁶

Tweede pijler

De dekking van het overlijdensrisico is een aparte pensioentoezegging: het nabestaandenpensioen. De uitkering in verband met het risico van overlijden vóór de pensioendatum is op risicobasis, gebaseerd op maximaal 50% van het laatstverdiende loon.²⁴⁷ Ná de pensioendatum is de uitkering op kapitaalbasis, afgeleid van het ingegane ouderdompensioen.²⁴⁸ Deze systematiek is het gevolg van het nieuwe stelsel met alleen nog premieovereenkomsten.²⁴⁹ Omdat de Wmk van toepassing is, is een medische keuring niet toegestaan.

Nijman, Muns en Starink wijzen er op dat door deze systematiek zich grote verschillen in de hoogte van het nabestaandenpensioen kunnen voordoen. Bijvoorbeeld indien een terminaal zieke, voordat hij overlijdt, wel of niet besluit de pensioendatum nog naar voren te halen (of eventueel naar achteren). De auteurs wijzen er op dat er door de systematiek perverse prikkels kunnen ontstaan.²⁵⁰ Het moment van overlijden bepaalt een hoger of lager nabestaandenpensioen, afhankelijk van welke uitkering hoger is.

Derde pijler

Kiest de zelfstandige voor de opbouw van een toekomstvoorziening in de derde pijler, dan moet de verzekerde lijfrente voorzien in een afspraak dat nabestaanden het opgebouwde bedrag kunnen aanwenden als nabestaandenlijfrente. Bij een bancaire lijfrente vererft het opgebouwde kapitaal of de reeds ingegane uitkering volgens het erfrecht.

---

²⁴⁵ Zie ook paragraaf 4.3.

²⁴⁶ Bollen-Vandenboorn e.a. 2021, p. 433.

²⁴⁷ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 200.*

²⁴⁸ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 199.*

²⁴⁹ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 200.*

²⁵⁰ ‘Risico’s in het nieuwe nabestaandenpensioen’, tilburguniversity.edu/sites/default/files/download/20210205_Consultatie%20inbreng%20Nabestaandenpensioen%20Muns%2C%20Nijman%20en%20Starink.pdf.

Het risico bestaat dat de zelfstandige op jonge leeftijd komt te overlijden en er nog nauwelijks kapitaal in de derde pijler is opgebouwd. Omdat er nog nauwelijks premie was ingelegd en er onvoldoende rendement²⁵¹ gerealiseerd was. In deze situatie is het raadzaam dat de zelfstandige een losse overlijdensrisicoverzekering regelt (vierde pijler), waarbij een (desgewenst afnemend) kapitaal verzekerd is. Hier gelden, net als bij de individuele lijfrente en in tegenstelling tot het tweede pijler pensioen, dat de verzekerde (de zelfstandige) gezondheidswaarborgen zal moeten afgeven om het risico te kunnen verzekeren. Voor de premie en voorwaarden van een overlijdensrisicoverzekering zullen verzekeraars zich onder andere op het gezondheidsprofiel van de verzekerde baseren. Indien er sprake is van een verhoogd risico, dan kan de verzekeraar besluiten een opslag op de premie te berekenen, de voorwaarden aanpassen of besluiten geen verzekering aan te bieden.²⁵²

(iii) Resumerend het risico bij leven en overlijden

In de tweede- en de derde pijler bestaat het langlevensrisico uit de wijziging van de gemiddelde levensverwachting tijdens de opbouwfase. Omdat de tweede pijler uitsluitend een levenslange uitkering kent, is het langlevensrisico in beginsel afgedekt. In de derde pijler kan hiervoor gekozen worden (verzekerde lijfrente). Indien de zelfstandige een tijdelijke uitkering kiest, is het langlevensrisico niet afgedekt en is het risico dat de zelfstandige ouder wordt dan de uitkeringen lopen. Het overlijdensrisico in de tweede pijler is gedekt, zonder medische keuring. Een uitkering in de tweede pijler is in beginsel levenslang. Bij een lijfrenteverzekering (of overlijdensrisicoverzekering) geldt de WMK niet en moet er in beginsel een medische keuring plaatsvinden. De uitkering van een lijfrenteverzekering bij overlijden van de verzekerde gaat over op de begunstigde (nabestaandenlijfrente). De uitkering van een overlijdensrisicoverzekering komt toe aan de begunstigde. Bij een bancaire lijfrente gaat het kapitaal of de al ingegane uitkering over naar de erfgenamen. Het risico bestaat dat er in de derde pijler nog onvoldoende kapitaal is opgebouwd, waardoor het inkomen voor de nabestaanden onvoldoende gedekt is.

4.6 Financiële planning: het 'pensioengetal' van de zelfstandige

Financiële planning gaat over het inzichtelijk maken van de financiële situatie en het projecteren van de financiële toekomst. Inkomen, uitgaven en vermogen en schulden worden met elkaar in verband gebracht en op een tijdlijn gezet. De persoonlijke omstandigheden worden meegewogen.²⁵³ Bij financiële planning gaat het over de realisatie van doelstellingen op korte- en lange termijn. Prast is van mening dat het belang van financiële planning door demografische- en

---

²⁵¹ Op korte termijn misschien zelfs negatief, omdat het doel in beginsel gericht is op de lange termijn beleggen waar meer risico passend is.

²⁵² 'Medische acceptatie', verzekeraars.nl/verzekeringsthemas/inkomen/medische-acceptatie.

²⁵³ 'Wat betekent eigenlijk financiële planning?', ffp.nl/blog/wat-betekent-eigenlijk-financiële-planning.

arbeidsmarktontwikkelingen is toegenomen en dat veel meer mensen dan vroeger baat kunnen hebben bij een goede financiële planning. Bijvoorbeeld het groeiend aantal zelfstandigen.²⁵⁴

Eigen regie voor een adequate toekomstvoorziening kan de zelfstandige voeren in de tweede tot en met de vijfde pijler. Naast de waarde van alle regelingen in de tweede en de derde pijler, zal de zelfstandige de waarde van de onderneming inpassen in zijn totale vermogensoverzicht.²⁵⁵ Evenals de overwaarde van de eigen woning en de spaar- en beleggingsrekeningen. Al deze verschillende componenten zorgen ervoor dat het voor de toekomstvoorziening beschikbare vermogen en uiteindelijk pensioeninkomen in beginsel allemaal niet inzichtelijker en overzichtelijker op wordt. Financiële planning kan hierbij behulpzaam zijn. Zowel Visser en Warnaar²⁵⁶ als Staats²⁵⁷ betoogden eerder soortgelijk.

Boumans noemt als hulpmiddel om te komen tot een financiële (pensioen)planning door zelfstandigen de ontwikkeling van een pensioenrekentool. Hij vindt dit een 'interessante ontwikkeling'. Ook de AFM pleit voor dit idee en denkt aan een online tool waarin alle relevante financiële producten kunnen worden ingevoerd, waarmee een beter inzicht ontstaat in het financiële beeld bij pensionering.²⁵⁸

Een ander voorbeeld om de zelfstandige en diens partner op eenvoudige wijze meer inzicht te geven in hun toekomstvoorziening is het 'pensioengetal'.²⁵⁹ Vormgegeven in een eenvoudig overzicht met een 'geconsolideerde privé balans' waarin dit getal centraal staat. Het pensioengetal is de optelsom van alle netto vermogensbestanddelen die gezamenlijk het vermogen vormen waaruit de toekomstvoorziening van de zelfstandige (en diens partner) gefinancierd kan worden. Hoe hoger het pensioengetal, des te ruimer de oudedag (en de dekking bij overlijden). Hoe hoger het gewenste pensioengetal, des te meer verdien capaciteit de zelfstandige opzij moet zetten.

Als bijlage 3 is een (vereenvoudigd) voorbeeld gevoegd van een zelfstandige met een goed gedekte toekomstvoorziening ('op rozen') en de zelfstandige met een ondergedekte toekomstvoorziening ('op blaren'). Naar analogie van een eerdere uitwerking van Beishuizen en Borremans in 2016.²⁶⁰

Dat tussen de scenario's 'op rozen' en 'op blaren' niet heel veel tijd hoeft te zitten, bewijzen de gevolgen van de afgelopen Covid-periode (2020-2021). In deze periode heeft een aantal zelfstandigen besloten kapitaal dat voorbestemd was als toekomstvoorziening aan te wenden in de bedrijfsvoering

---

²⁵⁴ Prast 2016, p. 31.

²⁵⁵ Overigens is dit bedrijfsvermogen vrijwel verwaarloosbaar: meer dan de helft van de zelfstandigen heeft weinig tot geen bedrijfsvermogen, dit zal het pensioengetal van zelfstandigen niet helpen dichten (Mastrogiacomio 2016, p. 15).

²⁵⁶ Warnaar & Visser, *PensioenMagazine* 2021/108.

²⁵⁷ Staats 2016, p. 106.

²⁵⁸ Boumans 2020, p. 406-407. AFM 2015/10, p. 38, www.afm.nl.

²⁵⁹ Vgl. 'Hoe hoog is het pensioengetal van uw klant?', accountancyvanmorgen.nl/2016/10/21/overgangsregime-peb-hoe-hoog-is-pensioengetal-klant.

²⁶⁰ Vgl. 'Hoe hoog is het pensioengetal van uw klant?', accountancyvanmorgen.nl/2016/10/21/overgangsregime-peb-hoe-hoog-is-pensioengetal-klant.

om als bedrijf te overleven.²⁶¹ Of dit een verstandige keuze was, gaat het bereik van deze scriptie te buiten.

Dit laat onverlet dat deze zelfstandige een nieuw financieel plan moet (laten) opmaken om hernieuwd inzicht te krijgen in de (resterende) toekomstvoorziening. Opnieuw moet beoordeeld worden: (i) waar sta ik? (ii) waar wil ik naar toe? (iii) hoe kan ik daar (niet) komen? Dit pensioengetal is geen doel an sich, maar het middel om het doel te bereiken: een adequate toekomstvoorziening dat recht doet aan de beoogde verzorgingsgedachte. Daarom zullen in een financieel plan ook tegelijk de risicoscenario's (langleven, overlijden) beoordeeld worden. Uiteindelijk zal een en ander leiden tot een groter bewustzijn en - door een groter inzicht en meer overzicht - tot betere (toekomstvoorziening)besluiten. Overigens leiden meer kennis en verbeterde inzichten maar in kleine mate tot een wezenlijke verbetering van de opbouw van een toekomstvoorziening.²⁶²

Tot slot in dit kader kan - naast het vergroten van de toekomstvoorziening - het gewenste besteedbare (pensioen)inkomen ook bereikt worden door iets te doen aan de uitgavenkant. Bijvoorbeeld de aflossing van de hypotheek of het aanbrengen van zonnepanelen. Ook dit kan dan meegenomen worden in een financieel plan met het oog op een adequate toekomstvoorziening.

4.7 Samenvatting en tussenconclusie

Om te komen tot een adequate toekomstvoorziening kan de zelfstandige - bovenop de al bestaande mogelijkheden; pijler drie tot en met vijf - door de Wtp ook kiezen voor een pensioen in de tweede pijler. Van een adequate toekomstvoorziening is voor deze scriptie sprake bij een uitkering ter grootte van 75% van het gemiddelde inkomen over 40 jaar. In de Wtp geldt een maximale premiegrens van 30%, mede gebaseerd op het ambitieniveau van 75% middelloon opgebouwd in 40 jaren. Hierdoor is een zelfstandige die alle opbouwjaren 30% over het gemiddelde loon inlegt in beginsel in staat een adequate toekomstvoorziening op te bouwen. Waarbij aangetekend dat er een verschil kan ontstaan indien de realisatie parameters afwijken van de veronderstelde parameters²⁶³ bij de bepaalde maximale premiegrens van 30% in de Wtp (zoals bijvoorbeeld het rendement). Omdat de derde pijler min of meer gelijk is (arbeidsvorm neutraal pensioenkader), geldt dit eveneens in deze pijler. Een adequate toekomstvoorziening kan op deze wijze dus in beginsel behaald worden.

Rendement is de belangrijkste parameter in de opbouw van het pensioen- en lijfrentekapitaal. Het te realiseren rendement in de tweede en de derde pijler kan verschillen, daarom is ingegaan op de verschillen van beleggen in een van de twee pijlers. Tevens is stilgestaan bij een aantal andere ('niet-financiële') verschillen die, afhankelijk van de persoonlijke situatie van de zelfstandige, de uiteindelijke

---

²⁶¹ Conijn & Smit, *Het Financieele Dagblad* 11 januari 2022.

²⁶² Boumans 2020, p. 407.

²⁶³ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 139.

keuze kan beïnvloeden. Daarbij moeten tevens de verschillen in de risicoscenario's langlevens en overlijden tussen de tweede en de derde pijler betrokken worden. Zo kan bij de tijdelijke lijfrente een tijdelijk hogere uitkering ervoor zorgen dat de uitkering ophoudt terwijl de zelfstandige nog leeft. Of, de uitkering van een nabestaandenpensioen in de tweede pijler het levenslange risico voor de nabestaanden afdekken, daar waar de uitkering bij overlijden in de derde pijler gebaseerd wordt op het (sinds kort) ingelegde kapitaal. Kortom, naast de financiële en de niet-financiële motieven om voor de tweede of de derde pijler, doen risico's er ook toe om mee te wegen in de keuze.

In zijn algemeenheid is dus niet te stellen dat de derde pijler beter is dan de tweede, dit is afhankelijk van de persoonlijke omstandigheden, wensen, eisen en doelen.

Belangrijke kenmerken van productoplossingen voor zelfstandigen zijn keuzevrijheid en flexibiliteit. Omdat de derde pijler meer mogelijkheden kent om te komen tot de gewenste inrichting van de toekomstvoorziening (onder meer: een tijdelijke uitkering, levenslang, delen wat hoger of lager, afwijkende ingangs- en einddata) dan de tweede pijler, gaat mijn voorkeur uit naar een oplossing in de derde pijler. Daarbij komt dat ook de overgang van uitkeringen of vererving van kapitaal na overlijden in de derde pijler gericht, naar eigen wens, bepaald kan worden. Tot slot is onzeker of het tweede pijler experiment op de einddatum gecontinueerd zal worden, deze onzekerheid kent de derde pijler niet.

Om het geheel aan toekomstvoorzieningen (in de verschillende pijlers) en de risico's in beeld te brengen, kan financiële planning - specifiek: het pensioengetal - behulpzaam zijn. Hierdoor verkrijgt de zelfstandige inzicht en overzicht en is hij beter in staat om te komen tot goede beslissingen in het kader van een adequate toekomstvoorziening.

5 De rol van de overheid

5.1 Inleiding

“Wie wil er nu geen adequate pensioenvoorziening voor zelfstandigen? Iedereen natuurlijk, zeker de politiek”, aldus Dietvorst.²⁶⁴ Daarvoor ziet hij allerlei verschillende oplossingsrichtingen, politieke ideeën, die variëren van algemene pensioenplicht voor alle werkenden tot het gemakkelijk maken om aan te sluiten en te blijven bij een pensioenfonds.²⁶⁵

Desondanks blijkt pensioen al jarenlang een dode hoek voor ondernemers.²⁶⁶ Het risico voor een grote groep zelfstandigen is dan ook de dreiging van een grote inkomensterugval bij pensionering.²⁶⁷ Het ontbreken van een adequate toekomstvoorziening is niet alleen voor zelfstandigen een probleem, maar ook voor de overheid. Hiermee groeit immers de kans dat zelfstandigen een beroep moeten doen op bijvoorbeeld zorg- en huurtoeslag of sociale voorzieningen. Daarom zien Dietvorst en Visser dit als een maatschappelijk probleem.²⁶⁸

Er is voor zelfstandigen, behoudens uitzonderingen, geen enkele verplichting of automatisme om een toekomstvoorziening op te bouwen.²⁶⁹ De groep zelfstandigen is omvangrijk, groeiend en zij vertonen onderling een grote diversiteit.²⁷⁰ Omdat de pensioenopbouw van zelfstandigen achterblijft, is het begrijpelijk de wens uit te spreken om toekomstvoorzieningen van zelfstandigen te verbeteren. Een belangrijke vraag in dit kader is welke rol de overheid heeft in dit dossier. Een andere vraag is of de overheid, net als bij werknemers, voor zelfstandigen een pensioenverplichting op basis van paternalistische motieven in zou moeten stellen. Of weegt het belang van de zelfstandige – meer keuzevrijheid en flexibiliteit bij pensioensparen – zwaarder?²⁷¹

Centraal in dit hoofdstuk staan de rol van de overheid en het belang voor de samenleving van een adequate toekomstvoorziening voor zelfstandigen (paragraaf 5.2). De overheid moet om haar doelen te halen uitgaan van efficiënte en effectieve maatregelen; is hiervan sprake bij het experimenteer kader? (paragraaf 5.3). Ingegaan wordt op de verplichtstelling van pensioen voor zelfstandigen (paragraaf 5.4). En de variant op basis van opting-out (paragraaf 5.5). Gevolgd door enige alternatieve oplossingsrichtingen uit de literatuur (paragraaf 5.6). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting en tussenconclusie (paragraaf 5.7).

---

²⁶⁴ Dietvorst, *PensioenMagazine* 2021/73.

²⁶⁵ Dietvorst, *PensioenMagazine* 2021/73.

²⁶⁶ Dietvorst, *PensioenMagazine* 2021/73.

²⁶⁷ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 208-209.

²⁶⁸ Dietvorst & Visser, *PensioenMagazine* 2022/38.

²⁶⁹ Goudswaard & Caminada, 2017.

²⁷⁰ ‘Pensioenopbouw zelfstandigen’, stvda.nl/nl/thema/pensioenen/-/media/E60A7E94A2674AA5B4ABF95BB7C84B3D.ashx.

²⁷¹ Goudswaard & Caminada, 2017.

5.2 De rol van de overheid en het belang voor de samenleving

Er zijn verschillende redenen voor zelfstandigen om weinig of geen pensioen op te bouwen. Genoemd worden de kosten, de complexiteit van pensioenproducten en de wens om te kunnen blijven beschikken over vermogen om toekomstige risico's te kunnen opvangen.²⁷² Volgens Mastrogiacomo is er sprake van marktfalen, nu blijkt dat zelfstandigen hun gewenste pensioenbesparingen permanent lijken uit te stellen. Dit is volgens hem een legitieme aanleiding voor een beleidsinterventie in de toekomst.²⁷³ De Werkgroep Ondernemerspensioen komt tot de conclusie dat een voorname oorzaak van de matige pensioenopbouw door zelfstandigen komt door het meestal ontbreken van een verplichte deelname in een toekomstvoorziening (hierdoor ontbreekt ook in veel gevallen een nabestaandenvoorziening).²⁷⁴

Het aantal zelfstandigen is de afgelopen tientallen jaren in Nederland fors toegenomen: vanaf 2003 met 514 duizend zelfstandigen tot 1,1 miljoen in 2020.²⁷⁵ Volgens het CBS groeide het aantal zelfstandigen in 2022 opnieuw en kwam in het tweede kwartaal van dit jaar het aantal uit op 1,5 miljoen.²⁷⁶ Uit onderzoek blijkt dat zelfstandigen nauwelijks aan pensioenopbouw doen en dat zij achterblijven ten opzichte van werknemers.²⁷⁷ Ook is de inleg in de derde pijler door zelfstandigen vaak beperkt: slechts vier à vijf procent bij de opbouw van de toekomstvoorziening is afkomstig uit de derde pijler.²⁷⁸

Van Arendonk wijst erop dat er desondanks nog steeds geen voorstel is voor een nieuwe fiscale regeling en dat jaren brainstormen in Den Haag slechts een experimenteerkader heeft opgeleverd. Hij vindt het beschamend dat er na zo lange tijd nog steeds geen keuzes gemaakt zijn.²⁷⁹

Goudswaard wijst op de grote en groeiende groep zelfstandigen die relatief weinig sociale zekerheid genieten. Hij acht dit problematisch.²⁸⁰ Daarbij wordt hierdoor het draagvlak van het sociale zekerheidsstelsel steeds verder verkleind en de mogelijkheden om risico's in de samenleving te delen steeds verder beperkt, welke leemte in de samenleving breed wordt onderkend.²⁸¹ Hierbij wordt onder meer verwezen naar het pleidooi van de Commissie Borstlap voor basisinkomenszekerheid voor alle werkenden.²⁸²

---

²⁷² 'Pensioenopbouw zelfstandigen', stvda.nl/nl/thema/pensioenen/-/media/E60A7E94A2674AA5B4ABF95BB7C84B3D.ashx.

²⁷³ Mastrogiacomo, 2016, p. 17.

²⁷⁴ Staats e.a. 2015, p. 37.

²⁷⁵ *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 3, p. 210.

²⁷⁶ 'Spanning op de arbeidsmarkt loopt verder op', cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/33/spanning-op-de-arbeidsmarkt-loopt-verder-op.

²⁷⁷ Zwinkels e.a. 2017.

²⁷⁸ Zwinkels e.a. 2017.

²⁷⁹ Van Arendonk, *MBB* 9/2022.

²⁸⁰ Goudswaard 2021, p. 2.

²⁸¹ Goudswaard 2021, p. 2. Zie ook Brief van de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 15 juni 2020 (*Kamerstukken II* 2019/20, 31311, nr. 235, p. 14). Zie ook Starink, *PensioenMagazine* 2020/1.

²⁸² *Rapport Commissie-Borstlap* 2020, p. 81.

Verder leidt de pensioenverplichting van werknemers en de keuzevrijheid van zelfstandigen tot een ongelijk speelveld. Doordat zelfstandigen geen pensioenverplichting kennen, kan er concurrentie plaatsvinden op arbeidskosten.²⁸³ Ondanks de verschillen en de concurrentie gaat het de Commissie Borstlap te ver om een pensioenplicht voor alle werkenden voor te stellen, waarbij men wel aangeeft dat toekomstig pensioen voor alle werkenden waarschijnlijk is.²⁸⁴

Om te bepalen welke rol de overheid zou moeten spelen bij de opbouw van een toekomstvoorziening van zelfstandigen, kan gekeken worden naar de functies van een pensioenstelsel.²⁸⁵ Goudswaard verwijst hiervoor naar de literatuur, en noemt als pensioendoelstellingen het bestrijden van armoede na pensionering en handhaving van een redelijke levensstandaard vanaf de pensioendatum.²⁸⁶ Als doelstelling noemt hij tevens het creëren van een gelijkmatige verdeling van uitgaven en sparen tijdens de verschillende fasen van ons leven (consumption smoothing).²⁸⁷ Om deze doelstellingen te realiseren is overheidsingrijpen dikwijls gewenst of noodzakelijk.²⁸⁸

Paternalistisch motief

De verantwoordelijkheid voor de sociale zekerheid (basisinkomen) ligt bij de overheid. De aanvullende inkomsten op de oudedag kunnen komen uit de andere pensioenpijlers. In beginsel is dit de verantwoordelijkheid van de zelfstandige, maar ook het paternalistisch motief voor overheidsingrijpen, omdat mensen vaak irrationeel handelen of over onvolledige informatie beschikken, speelt hier een rol.²⁸⁹ Door irrationeel handelen en het missen van informatie, kunnen mensen kortzichtig beslissen of zijn zij niet goed in staat de eventuele risico's die zij lopen goed in te schatten; uitgaven op de korte- of middellange termijn wegen dan zwaarder en krijgen de voorkeur tegenover uitgaven op de lange termijn zoals extra pensioenopbouw.²⁹⁰

Naast de bescherming op grond van paternalistische motieven, biedt de overheid bescherming aan werkenden op grond van rechtvaardigheid.²⁹¹

Het paternalisme bij werknemers gaat veel verder dan bij zelfstandigen. Werknemers zijn veelal verplicht via de werkgever een pensioen op te bouwen in de tweede pijler. Op dit moment geldt dit voor ongeveer 87 procent van alle werknemers.²⁹² Voor zelfstandigen geldt deze verplichting niet, zij hebben de keuze, de vrijheid om te bepalen of zij de toekomstvoorziening in de derde pijler

---

²⁸³ Goudswaard 2021, p. 2.

²⁸⁴ Goudswaard 2021, p. 9.

²⁸⁵ Goudswaard 2021, p. 2.

²⁸⁶ Goudswaard 2021, p. 2.

²⁸⁷ Goudswaard 2021, p. 2.

²⁸⁸ Citaat Goudswaard 2021, p. 2 (Goudswaard e.a. 2000).

²⁸⁹ Goudswaard & Caminada, 2017, p. 233.

²⁹⁰ Goudswaard 2021, p. 2.

²⁹¹ Ministerie van Financiën 2015, p. 81.

²⁹² Brief van de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 8 februari 2022 (*Kamerstukken II 2021/22*, 32043, nr. 573).

opbouwen (als lijfrente; verzekerd of bancaire) of op een andere wijze in de vierde pijler (vrij vermogen).

Het is de vraag of en in welke mate de verplichte pensioenopbouw van werknemers ten opzichte van zelfstandigen vanuit paternalistische motieven door de overheid gerechtvaardigd kan worden.²⁹³ Het is immers niet te verwachten dat zelfstandigen het langlevensrisico (paragraaf 4.5) beter kunnen inschatten dan werknemers, waardoor het verschil in behandeling vanuit dit oogpunt niet gerechtvaardigd kan worden.²⁹⁴ Daarnaast is het belang van een adequate toekomstvoorziening voor zelfstandigen en werknemers hetzelfde, waarbij Goudswaard opmerkt dat zelfstandigen vaker over andere financiële bronnen beschikken en bereid zijn meer vrijwillige risico's te nemen.²⁹⁵ Omdat zelfstandigen vaker te maken hebben met fluctuerende inkomsten en deze vaak moeten investeren, heeft de zelfstandige belang bij keuzevrijheid bij de opbouw van een toekomstvoorziening.²⁹⁶ Een vergaande vorm van paternalisme (zoals verplichtstelling) verhoudt zich dan ook minder goed tot keuzevrijheid van zelfstandigen.²⁹⁷ Tegenover het individuele belang (keuzevrijheid) van de zelfstandige staat het algemene belang van de samenleving. Dit algemene belang kan geschaad worden indien individuen, zoals zelfstandigen, te weinig pensioen opbouwen en daardoor eerder het stelsel van de sociale zekerheid zullen moeten aanspreken.²⁹⁸

Omdat niet iedere zelfstandige hetzelfde is, de kenmerken van zelfstandigen verschillen, is het lastig een afweging in algemene zin tussen paternalisme en keuzevrijheid te maken.²⁹⁹

Marktfalen

Naast paternalistische motieven kan overheidsingrijpen gewenst of noodzakelijk zijn omdat de markt niet goed functioneert: marktfalen.³⁰⁰ Bijvoorbeeld de verzekeringsmarkt die niet goed functioneert, een markt die faalt als gevolg van (individueel en commercieel, ER) onverzekerbare risico's.³⁰¹ Een andere vorm van marktfalen zou kunnen volgen na een recent onderzoek waaruit blijkt dat er sprake is van een 'vertrouwenshobbel' bij zelfstandigen.³⁰² Onderzoekers concluderen dat zelfstandigen weinig vertrouwen hebben in alle gangbare instituties in pensioenland. Vooral de banken en verzekeraars waar de meeste zelfstandigen tot 'veroordeeld' zijn om een toekomstvoorziening op te bouwen (pijler drie, ER), worden argwanend bekeken. In eerste instantie zullen financiële instellingen eraan moeten werken om het vertrouwen van zelfstandigen te

---

²⁹³ Goudswaard 2021, p. 3.

²⁹⁴ Goudswaard 2021, p. 3. Zie ook AFM 2015/01, p. 3, www.afm.nl.

²⁹⁵ Goudswaard 2021, p. 3.

²⁹⁶ Goudswaard 2021, p. 3.

²⁹⁷ Goudswaard & Caminada, 2017, p. 233.

²⁹⁸ Goudswaard 2021, p. 3.

²⁹⁹ Goudswaard 2021, p. 3.

³⁰⁰ Ministerie van Financiën 2015, p. 81.

³⁰¹ Goudswaard & Caminada, 2017, p. 233.

³⁰² 'De verweesde zzp'er in pensioenland', mejudice.nl/artikelen/detail/de-verweesde-zzper-in-pensioenland.

winnen.³⁰³ Echter, indien de markt imperfect blijft kan er sprake zijn van marktfalen waarbij ingrijpen door de overheid onontkoombaar is.

Stimuleringsmaatregelen

Een van de belangrijkste oorzaken voor de beperkte opbouw van toekomstvoorzieningen door zelfstandigen is uitstelgedrag.³⁰⁴ In zijn dissertatie heeft Boumans een aantal 'stimuleringsmaatregelen' voor zelfstandigen onderzocht. Hij doelt hier onder meer op de verbetering van het pensioenbewustzijn alsmede een beter handelingsperspectief³⁰⁵ voor een toekomstvoorziening. Hij noemt als eerste de rekentool (zie paragraaf 4.6). Als tweede gaat Boumans in op keuzearchitectuur, die voortvloeit uit de gedragseconomie en kan helpen bij het stimuleren van pensioenkeuzes en pensioendeelname.³⁰⁶ Hij gaat onder meer in op 'Framing' en standaardopties.³⁰⁷ 'Framen' van informatie omtrent pensioen voor zelfstandigen ziet Boumans als interessant, maar hij vermoedt dat dit zelfstandigen nog onvoldoende in beweging zet tot pensioendeelname.³⁰⁸ Door standaardopties, de wijze waarop keuzemogelijkheden worden aangeboden, is het pensioengedrag van mensen te sturen.³⁰⁹ Hiervoor is de vormgeving van de standaardoptie van belang,³¹⁰ waarna veel deelnemers de voorgestelde standaardoptie ongewijzigd laten.³¹¹

5.3 Experimenteerkader zelfstandigen: doeltreffendheid en doelmatigheid

In algemene zin moet een wet leiden tot realisatie van de beoogde doelen, dit is de eis omtrent doeltreffendheid (effectiviteit). Verder mag de wet voor de samenleving of overheid niet leiden tot onnodige inefficiency. Daarbij mag de verhouding tussen baten en lasten niet te ongunstig zijn door de gevolgen die uit de wet (kunnen) voortvloeien, dit is de eis van doelmatigheid (efficiëntie).³¹² Het is de vraag of hier met het experimenteerkader aan voldaan wordt. Een andere vraag is of het woord 'experiment' en de tijdelijkheid van de maatregel leidt tot een andere weging van deze eisen.

Het doel van het experimenteerkader is te onderzoeken in hoeverre de keuzemogelijkheid voor pensioen in de tweede pijler zelfstandigen voor hun pensioenopbouw stimuleert.³¹³ Uit het wetsvoorstel Wtp blijkt dat artikel 150a PW (Experimenten) wordt gevoegd.³¹⁴ Volgens lid 6 van dit artikel volgt aan het einde van de tijdelijke maatregel een verslag over de doeltreffendheid.³¹⁵

---

³⁰³ 'De verweesde zzp'er in pensioenland', mejudice.nl/artikelen/detail/de-verweesde-zzper-in-pensioenland.

³⁰⁴ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 211.*

³⁰⁵ Handelingsperspectief bij pensioenconsumenten (zoals zelfstandigen) zorgt voor een groter pensioenbewustzijn waardoor zij (zo nodig) tot actie overgaan (Boumans 2020, p. 405-406).

³⁰⁶ Boumans 2020, p. 383.

³⁰⁷ Boumans 2020, p. 409.

³⁰⁸ Boumans 2020, p. 410.

³⁰⁹ Boumans 2020, p. 400.

³¹⁰ Boumans 2020, p. 459.

³¹¹ Goudswaard 2021, p. 10.

³¹² *Kamerstukken II 1990/91, 22008, nr. 2, p. 25.*

³¹³ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 212.*

³¹⁴ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 3, p. 392.*

³¹⁵ *Kamerstukken II 2021/22, 36067, nr. 2, p. 22.*

De experimenteerbepaling moet dus geschikt zijn om het doel, stimulering van de pensioendeelname van zelfstandigen, te bereiken.³¹⁶ Volgens Soetendal en Boumans brengt deze voorwaarde met zich mee dat de pensioenoplossing doeltreffend en doelmatig³¹⁷ moet zijn: de maatregel moet dus leiden tot een daadwerkelijke verbetering van de pensioendeelname van zelfstandigen en de maatregel moet efficiënt zijn (kosten-batenafweging).³¹⁸

In hoofdstuk drie (paragraaf 3.6) is reeds ingegaan op het draagvlak van het experimenteerkader. Hieruit kan afgeleid worden dat de effectiviteit van de maatregel ver te zoeken is. Ook de RvS heeft zich vanuit haar adviesrol kritisch uitgelaten over het experimenteerkader: omdat pensioen een aangelegenheid is van lange adem, verhoudt een experimenteerkader zich daar niet goed mee. Zij vraagt zich dan ook af of dit experiment tot veel inzicht gaat leiden.³¹⁹ Zij adviseert het experiment te heroverwegen.³²⁰ Dieleman is van mening dat het stimuleren van vrijwillige deelname in een bedrijfstakpensioenregeling te vrijblijvend is en daarmee niet effectief.³²¹

In het verlengde hiervan zij opgemerkt dat een lage benutting van het experimenteerkader betekent dat deze relatief hoge uitvoeringskosten kent. Hierdoor zal de doeltreffendheid en doelmatigheid beperkt zijn.³²² Zoals ook eerder bleek bij de evaluatie van de nettoregelingen, waar bleek dat de lage deelname zorgde voor een inefficiënte uitvoering in een groot aantal gevallen.³²³

5.4 Verplichtstelling pensioen voor zelfstandigen

De overheid kan in het algemeen belang maatregelen treffen op basis van sociale en economische doelstellingen. Hierbij heeft zij de nodige vrijheid.³²⁴ De invoering van een pensioenplicht moet zich verdragen met de legitieme doelstelling ervan en een behoorlijk evenwicht tonen tussen het algemene en het individuele belang.³²⁵

Verplichtstelling is volgens Boumans een ‘taboe-onderwerp’ bij zelfstandigen; het woord ‘verplichting’ werkt als een rode lap op een stier. Toch is hij er, vooral omdat een grote groep zelfstandigen niet aan pensioensparen doet, voorstander van.³²⁶

Een verplichtstelling van pensioen kan van toepassing zijn op alle werkenden of specifiek gericht op zelfstandigen. Boumans heeft drie varianten voor de invoering van een wettelijke pensioenplicht

---

³¹⁶ Soetendal & Boumans, *PensioenMagazine* 2018/115.

³¹⁷ Toezicht op doelmatige uitvoering van pensioen geschiedt door De Nederlandsche Bank (DNB) en de Autoriteit Financiële Markten (AFM).

³¹⁸ Soetendal & Boumans, *PensioenMagazine* 2018/115.

³¹⁹ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 4, p. 36.

³²⁰ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 4, p. 36-37.

³²¹ Dieleman, *TPV* 2019/2.

³²² Vgl. ‘Groot bedrag ineens op pensioendatum verdient betere fiscale begeleiding’, nibud.nl/nieuws/bedrag-ineens-pensioendatum-betere-fiscale-begeleiding/.

³²³ *Kamerstukken II 2021/22*, 36067, nr. 4, p. 31.

³²⁴ Boumans 2020, p. 394.

³²⁵ Boumans 2020, p. 394.

³²⁶ ‘Verplichtstellen pensioen werkt als rode lap op zpp'er’, apg.nl/nl/publicatie/verplichtstellen-pensioen-werkt-als-rode-lap-op-zpp-er/.

onderzocht. Hierin maakt hij een onderscheid in een wettelijke pensioenplicht met en zonder keuzevrijheid en een wettelijke pensioenplicht met de mogelijkheid van opting-out.³²⁷ Het voert te ver in het kader van deze scriptie heel gedetailleerd op de verschillen in te gaan omdat alle varianten voor- en nadelen bieden.³²⁸ In algemene zin wordt door de verplichtstelling alle pensioenconcurrentie tussen zelfstandigen uitgeschakeld, dit is een voordeel. Een nadeel is dat een pensioenplicht op gespannen voet staat met vrij ondernemerschap, zeker als een pensioenplicht niet voor alle werkenden geldt.³²⁹

Door een algemene pensioenplicht grijpt de overheid het meest vergaand in; Australië en Chili zijn bekend om dit systeem.³³⁰ Bij een algemene pensioenplicht moet iedere werkende een gedeelte van het inkomen verplicht sparen voor pensioen. Zelfstandigen zouden voor pensioen een bepaald percentage van de winst kunnen afdragen of de tarieven kunnen verhogen met een bepaalde opslag.³³¹ Hierdoor zou ook de ongelijke concurrentie op kosten met werknemers kunnen worden verminderd.³³²

Het voordeel voor Goudswaard van een nationale pensioenregeling is dat bij een wisseling van een baan het pensioen hetzelfde blijft. Andere voordelen zijn dat het draagvlak voor het delen van risico's groot blijft en de continuïteit van de pensioenregeling gegarandeerd is doordat er steeds nieuwe werkenden instromen. Nadelen zijn de beperking van de flexibiliteit en keuzevrijheid.³³³ Voor zelfstandigen betekent het tevens dat zij minder gelden beschikbaar hebben om te investeren.³³⁴

Volgens Van Dalen e.a. hebben zelfstandigen weinig belangstelling voor deelname aan collectieve pensioenregelingen en de van bovenaf opgelegde solidariteit. De auteurs gaan uit van twee type zelfstandigen: het zelfstandigentype en het werknemerstype.³³⁵ Het zelfstandigentype houdt van risico nemen en is niet gediend van verplichte winkelnering en een quasi-belasting die de prijs van zijn dienst verhoogt. Het werknemerstype zal diep in zijn hart risico's liever uit de weg gaan en ook een preferentie hebben voor de bescherming die hij als werknemer genoot. Zij wijzen op de tweespalt waarvan sprake kan zijn als een groep zelfstandigen moet gaan beslissen over de wenselijkheid van een pensioenvoorziening.³³⁶

---

³²⁷ Boumans 2020, p. 444-462.

³²⁸ Boumans 2020, p. 464.

³²⁹ Boumans 2020, p. 464. Zie ook Goudswaard 2021, p. 10.

³³⁰ 'Naar verbreding van de pensioenplicht', mejudice.nl/artikelen/detail/naar-verbreding-van-de-pensioenplicht.

³³¹ Goudswaard 2021, p. 6.

³³² Goudswaard 2021, p. 6. Zie ook *Rapport Commissie-Borstlap* 2020, p. 55.

³³³ Goudswaard 2021, p. 6.

³³⁴ Citaat Goudswaard 2021, p. 6 (Ministerie SZW 2013).

³³⁵ Van Dalen e.a., *ESB* 2015/4715.

³³⁶ Van Dalen e.a., *ESB* 2015/4715.

Dieleman ziet geen rechtvaardiging voor een algehele pensioenplicht voor zelfstandigen, omdat het verschil in pensioenopbouw tussen werknemers en zelfstandigen niet groot genoeg zou zijn.³³⁷

Verschillende zelfstandigenorganisaties hebben aangegeven tegenstander te zijn van een pensioenverplichting voor zelfstandigen.³³⁸ Zo lijkt een pensioenplicht voor zelfstandigen met een hoog inkomen en voldoende pensioenopbouw onnodig.

Vakbonden zijn juist voor, waarbij zij wijzen op de concurrentie op arbeidskosten door (het ontbreken van) pensioen.³³⁹ Ook Staats en Gommer zijn voorstander van een verplicht pensioen voor zelfstandigen.³⁴⁰

Inmiddels heeft de Minister, in antwoord op Kamervragen, aangegeven niet bereid te zijn een pensioenplicht voor alle werkenden in te voeren. Hierbij wijst hij op de gemaakte afspraken in het Pensioenakkoord over de experimenten op basis van vrijwilligheid van pensioensparen door zelfstandigen.³⁴¹

5.5 Deelname aan pensioen via opting-out

Om zelfstandigen tegemoet te komen in hun bezwaren tegen een pensioenplicht, kan de opting-out variant uitkomst bieden.³⁴² Deze variant is dan ook regelmatig geopperd als oplossing voor zelfstandigen.³⁴³

In beginsel bestaat er de keuzevrijheid om een pensioenvoorziening te treffen. Dit wordt ook wel 'opting-in' genoemd. Een actieve keuze van de deelnemer om deel te nemen is vereist; de standaardoptie is 'niet- deelnemen' aan een pensioen. Van het principe van 'opting-out' is sprake indien een actieve keuze van de deelnemer om niet deel te nemen vereist is; de standaardoptie is 'deelnemen' aan een pensioen.³⁴⁴

Vanuit internationale ervaringen en resultaten uit verschillende gedragseconomische onderzoeken blijkt dat het maar zeer de vraag is of zelfstandigen door een aantrekkelijker regeling en uitbreiding van spaarvormen ook meer gaan sparen. Linde wijst erop dat de keuzearchitectuur, de manier waarop de spaarkeuze wordt voorgelegd, minstens zo belangrijk is als de formele regels.³⁴⁵ Verplichtstelling is

---

³³⁷ Dieleman, *TPV* 2019/2.

³³⁸ Goudswaard 2021, p. 7.

³³⁹ Wolzak, *Het Financieele Dagblad* 11 april 2018.

³⁴⁰ 'Stop de experimenteer-onzin met het zzp-pensioen', taxlive.nl/nl/documenten/nieuws/stop-de-experimenteer-onzin-met-het-zzp-pensioen/#:~:text=Met%20een%20experimenteerbepaling%20wil%20het,is%20niets%20meer%20dan%20luchtfiets%20erij.

³⁴¹ 'Antwoorden op Kamervragen over pensioen voor zelfstandigen', open.overheid.nl/repository/ronl-4d186c39-31ff-4928-aa82-11689b8cad18/1/pdf/beantwoording-kamervragen-maatoug-gl-over-pensioen-voor-zelfstandigen.pdf.

³⁴² Mastrogiacono, Dillingh & Bangma 2014.

³⁴³ Boumans 2020, p. 456.

³⁴⁴ Boumans 2020, p. 458.

³⁴⁵ Linde 2019.

volgens hem niet noodzakelijk om pensioendeelname te stimuleren, omdat de verwachting is dat een opting-out variant met een stijgend spaardeel over de tijd vermoedelijk het meeste zal stimuleren.³⁴⁶

Daarbij komt de opting-out tegemoet aan degenen die niet wensen deel te nemen aan een collectief arrangement bijvoorbeeld omdat zij anderszins een toekomstvoorziening opbouwen. Door opting-out wordt dan ook rekening gehouden met de verschillende groepen zelfstandigen.³⁴⁷

Ponds pleit ervoor, mede gebaseerd op de teleurstellende ervaringen met keuzevrijheid bij pensioenen elders in de wereld, de pensioenverplichting uit te breiden naar alle werkenden en wijst naar de opting-out systematiek in het Verenigd Koninkrijk waar de problematiek van werkenden zonder pensioenopbouw (werknemers, *ER*) in belangrijke mate binnen afzienbare tijd zal zijn opgelost.³⁴⁸ Een dergelijk systeem zou volgens hem ook in Nederland opgestart kunnen worden. Werkenden zonder pensioenopbouw en zelfstandigen zonder adequate pensioenvoorziening doen automatisch mee. Vrijstelling van deelname kan worden verleend aan zelfstandigen met voldoende eigen vermogen.³⁴⁹

Staats en Starink zien eveneens veel in een opting-out variant, omdat dit volgens hen zal leiden tot een beter pensioen voor zelfstandigen.³⁵⁰ In dit kader verwijst Staats naar zijn proefschrift in 2014, waarin hij het voorstel deed voor een eenvoudig zelfstandigen pensioenproduct via de overheid.³⁵¹ Indien vervolgens blijkt dat teveel zelfstandigen van het pensioenproduct afzien, dan zou verzwaring van de opting-out een mogelijkheid zijn. Bijvoorbeeld door de zelfstandige aan te laten tonen dat hij beschikt over voldoende andere middelen om in zijn oudedag te voorzien.³⁵²

Gommer is geen voorstander van 'automatische aansluiting' met een opting-out regeling. Zelfstandigen zullen volgens hem allerlei manieren proberen om onder de regeling vandaan te komen door gebruik te maken van de keuze voor opting-out.³⁵³ Dieleman is eveneens kritisch, omdat een opting-out systeem volgens hem onvoldoende effectief zou zijn.³⁵⁴

5.6 Vrijwillige opbouw: goede alternatieven?

In 2010 stelde de SER vast dat zelfstandigen die zelf verantwoordelijk zijn voor hun toekomstvoorziening uiteindelijk zorgt voor een beperkte opbouw.³⁵⁵ Ook nu kunnen (veel)

---

³⁴⁶ Linde 2019, p 21-22.

³⁴⁷ Goudswaard 2021, p. 10.

³⁴⁸ 'Naar verbreding van de pensioenplicht', mejudice.nl/artikelen/detail/naar-verbreding-van-de-pensioenplicht.

³⁴⁹ 'Naar verbreding van de pensioenplicht', mejudice.nl/artikelen/detail/naar-verbreding-van-de-pensioenplicht.

³⁵⁰ Staats & Starink, *WFR* 2021/42.

³⁵¹ Staats 2015.

³⁵² 'Stop de experimenteer-onzin met het zzp-pensioen', taxlive.nl/nl/documenten/nieuws/stop-de-experimenteer-onzin-met-het-zzp-pensioen/#:~:text=Met%20een%20experimenteerbepaling%20wil%20het,is%20niets%20meer%20dan%20luchtfietserij.

³⁵³ 'Stop de experimenteer-onzin met het zzp-pensioen', taxlive.nl/nl/documenten/nieuws/stop-de-experimenteer-onzin-met-het-zzp-pensioen/#:~:text=Met%20een%20experimenteerbepaling%20wil%20het,is%20niets%20meer%20dan%20luchtfietserij.

³⁵⁴ Dieleman, *TPV* 2019/2.

³⁵⁵ *Zzp'ers in beeld* 2010, p. 126, www.ser.nl.

zelfstandigen al pensioensparen in de tweede of derde pijler en wordt hierbij soms veel flexibiliteit geboden. Dit gebeurt echter nauwelijks.³⁵⁶

Vanuit de gedragseconomie zijn ‘opt-in-varianten’ minder effectief gebleken om mensen aan te zetten tot pensioensparen.³⁵⁷ Beleidsopties die pensioensparen faciliteren maar ook volledig vrijlaten, zoals vrijwillige voortzetting, zetten weinig zoden aan de dijk,³⁵⁸ aldus Soetendal en Boumans. Hierbij verwijzen zij naar een rapport van de AFM met een aantal hindernissen die genomen moeten worden om een consument voor pensioensparen in beweging te krijgen zoals affect bias en present bias, de sociale vergelijking (“niemand is ermee bezig, waar zal ik mij druk om maken”) en complexiteit.³⁵⁹ Bij het stimuleren van pensioensparen kan ten hoogste de complexiteit enigszins worden beperkt, het lukt zelfstandigen echter niet al deze hindernissen te overbruggen waardoor de vrijwillige vorm een minder effectieve vorm van pensioensparen is.³⁶⁰

De vrijwillige deelname aan de experimenteerregeling in de Wtp op basis van opting-in belooft op basis van voormelde gedragseconomische argumenten en slechts negatieve ervaringen met vrijwillig pensioensparen op deze wijze in het buitenland weinig goeds.³⁶¹ Desondanks wil het kabinet bezien in welke mate de experimenteerbepaling zelfstandigen stimuleert, zoals ook te lezen in de Nota naar aanleiding van verslag Wtp waar gewezen wordt op het aantrekkelijker zijn van een tweedepijler pensioen of laagdrempeliger gevoel ten opzichte van lijfrente.³⁶²

In de literatuur wordt een aantal alternatieve toekomstvoorzieningen (oplossingen) voor zelfstandigen aangedragen. Daarbij is het van belang dat deze oplossingen aansluiten bij de wensen en gedachten (mindset) van zelfstandigen en er ingezet wordt op meerdere vaarroutes, omdat de ene zelfstandige de andere niet is.³⁶³ Voor de hand liggen oplossingen die gevormd worden uit een combinatie van maatregelen met een rol voor de fiscale wetgever, rekening houdend met de vrijheid van zelfstandigen.³⁶⁴ De voorkeur wat Dietvorst en Visser betreft gaat uit naar een toegankelijker derde pijler door de (her)introduktie van een toetsvrije aftrek en gebruikmaking van enige gedragseconomische inzichten (zoals nudging of verleiding).³⁶⁵ Een andere suggestie van Dietvorst is dat de Belastingdienst standaard bij de aangifte of de aanslag inkomstenbelasting aangeeft hoeveel lijfrentepremieaftrekrimte er is.³⁶⁶

---

³⁵⁶ Boumans & Soetendal, *PensioenMagazine* 2019/129.

³⁵⁷ Soetendal & Boumans, *PensioenMagazine* 2018/115.

³⁵⁸ Citaat Soetendal & Boumans, *PensioenMagazine* 2018/115 (*Kamerstukken II* 2015/16, 32043, nr. 339).

³⁵⁹ AFM 2015/10, www.afm.nl.

³⁶⁰ Soetendal & Boumans, *PensioenMagazine* 2018/115.

³⁶¹ ‘Naar verbreding van de pensioenplicht’, mejudice.nl/artikelen/detail/naar-verbreding-van-de-pensioenplicht.

³⁶² *Kamerstukken II* 2021/22, 36067, nr. 5, p. 130 (NV II).

³⁶³ Dietvorst & Visser, *PensioenMagazine* 2022/38.

³⁶⁴ Dietvorst, *PensioenMagazine* 2021/73.

³⁶⁵ Dietvorst & Visser, *PensioenMagazine* 2022/38.

³⁶⁶ Dietvorst, *PensioenMagazine* 2021/73.

Starink pleit voor een uniforme kapitaalgedekte basispensioenregeling voor iedereen die inkomen geniet. De aanbieder mag de deelnemer zelf kiezen (zoals ons zorgverzekeringsmodel). Van verplichte deelname zou alleen sprake zijn indien en voor zover de deelnemer niet een vast percentage van het inkomen aan premie in pijler 2 of 3 heeft ingelegd.³⁶⁷ In het buitenland bestaan min of meer vergelijkbare systemen zoals bepleit, bijvoorbeeld in Zweden en IJsland.³⁶⁸

5.7 Samenvatting en tussenconclusie

Zelfstandigen bouwen minder aan toekomstvoorziening op dan werknemers, ook als rekening wordt gehouden met andere vermogensbestanddelen. Hierbij zij opgemerkt dat de verschillen binnen de groep zelfstandigen groot is en de opbouw van een toekomstvoorziening niet verplicht.

Naast de sociale zekerheid (basiszekerheid: AOW), is het de taak van de overheid bij aanvullend pensioen op basis van het herverdelingsmotief (irrationeel handelen), het paternalistisch motief alsmede het falen van de markt in te grijpen. Tevens moet de overheid oog hebben voor de groep die te weinig aan toekomstvoorzieningen opbouwt en daardoor mogelijk een te groot beroep moeten doen op het sociale zekerheidsstelsel en daarmee de samenleving. Het paternalisme bij werknemers gaat verder dan bij zelfstandigen. Het is de vraag of dit gerechtvaardigd is.

In de literatuur wordt een pensioenplicht voor alle werkenden als optie genoemd, ongeacht de vorm waarin gewerkt wordt. Zelfstandigen(organisaties) zijn tegenstander van een verplichte pensioenregeling omdat er te weinig rekening gehouden wordt met het belang van keuzevrijheid en flexibiliteit bij de opbouw van een toekomstvoorziening, de wisselende inkomsten en beschikbaarheid van liquiditeiten in verband met investeringen in de onderneming. Echter, deze keuzevrijheid kan uiteindelijk het algemeen belang schaden doordat zelfstandigen te weinig aan toekomstvoorziening opbouwen en zich daardoor moeten beroepen op de sociale voorzieningen. Om aan de motieven van de zelfstandige maar ook aan het risico van de samenleving tegemoet te komen wordt in de literatuur regelmatig gepleit voor de opting-out variant. Gedragseconomische inzichten en ervaringen in andere landen tonen aan dat er sprake is van een grotere deelname bij automatische deelname met opting-out. Al dan niet verzaamd met de eis dat zelfstandigen die niet meedoen, moeten aantonen dat zij anderszins voorzien in een oudedagsvoorziening.

Naast de pensioenplicht en opting-out varianten is er in de literatuur nog een aantal suggesties gedaan om te komen tot een betere toekomstvoorziening voor zelfstandigen en hiermee verdere verkleining van de zogeheten witte vlek. Variërend van product oplossingen in de derde pijler tot een collectieve oplossing voor zelfstandigen zoals het verplichte systeem van de zorgverzekeringswet.

---

³⁶⁷ Starink 2022, p. 28. Zie ook Starink, *Het Financieele Dagblad* 10 juli 2022.

³⁶⁸ Starink, *PensioenMagazine* 2020/1.

6 Conclusie en aanbevelingen

6.1 Conclusie

Het doel van dit onderzoek was om te komen tot een antwoord op de vraag: **‘Leidt de experimenteerbepaling en gelijkgetrokken opbouw in de tweede en derde pijler in de Wtp tot een adequate toekomstvoorziening voor zelfstandigen en welke rol vervult de overheid in dit dossier?’**

In dit onderzoek is met behulp van vier deelvragen de haalbaarheid van een adequate toekomstvoorziening voor zelfstandigen onderzocht, na de invoering van de Wtp. Tevens is de rol van de overheid bestudeerd en of het experimenteerkader als doeltreffend en doelmatig beoordeeld kan worden.

De Wtp-maatregelen zullen niet leiden tot een adequate toekomstvoorziening van zelfstandigen. Het beoogde experimenteerkader heeft te weinig draagvlak en is onnodig. Zeker nu de tweede en de derde pijler tot min of meer hetzelfde resultaat leiden. Ook de ruimere premiegrens in de derde pijler zal niet leiden tot een adequate toekomstvoorziening, nu gebleken is dat zelfstandigen ook in de afgelopen jaren nauwelijks voor een toekomstvoorziening gespaard hebben. Een door de overheid opgelegde gedragsverandering in dit dossier lijkt daarom noodzakelijk en is uiteindelijk beter voor zelfstandigen én voor de samenleving.

Jarenlang heeft de overheid verzuimd enige regie te voeren op het pensioendossier van zelfstandigen. Een structurele visie over de toekomstvoorziening van zelfstandigen was en is er niet, blijkt ook uit het (uitgelekte) kabinetsvoornemen om de oudedagsreserve per 1 januari 2023 af te schaffen. Daar waar het eerder voor de hand had gelegen dit tegelijkertijd mee te nemen bij de afschaffing van het pensioen eigen beheer van de DGA.³⁶⁹ Zelfs in het nieuwe pensioenstelsel van de Wtp liet het kabinet de oudedagsreserve ongemoeid. Tot onlangs. En dan niet vanuit het perspectief van een adequate toekomstvoorziening van een zelfstandige, maar om een begrotingstekort te dichten.

Een grote (nog steeds groeiende) groep zelfstandigen heeft geen toekomstvoorziening, terwijl pensioen voor hen iedere dag dichterbij komt. Er zijn verschillende redenen waarom zelfstandigen niets aan hun toekomstvoorziening doen. De belangrijkste reden is het uitstelgedrag, wat in de praktijk blijkt te leiden tot afstel. Maar, niet alleen het gedrag van zelfstandigen wordt door uitstel gedomineerd, de overheid doet dit zelf ook.

Van de verschillende keuzemogelijkheden om een toekomstvoorziening in de derde pijler op te bouwen maakten zelfstandigen nauwelijks gebruik de afgelopen jaren. Wel was er sprake van enig vermogen in de vierde pijler, onbestemd (voornamelijk overwaarde eigen woning)³⁷⁰ waardoor het

---

³⁶⁹ Wet Uitfasering PEB en overige fiscale pensioenmaatregelen (Stb. 2017, 115).

³⁷⁰ Zie ook Mastrogiacomo 2016, p. 16.

risico bestaat dat het de pensioen-eindstreep niet haalt. Ondanks dat zelfstandigen geen verantwoordelijkheid voor een adequate toekomstvoorziening nemen, legt de overheid met de nieuwe Wtp-maatregelen de verantwoordelijkheid – tegen beter weten in - weer volledig op het bordje van zelfstandigen. Dit is onbegrijpelijk. Maar ook teveel wensdenken: hopen dat zelfstandigen met aanvullende vrijwillige regels (experimenteerkader) en een verruimd fiscaal kader in de derde pijler deze verantwoordelijkheid nu wél nemen. Tevens onverantwoordelijk omdat – indien het zelfstandigen niet lukt voldoende pensioenkapitaal op te bouwen – het risico zal worden afgewenteld op de samenleving.

Met het experimenteerkader schuift de overheid het ‘pensioenprobleem’ tenminste vijf jaar vooruit. Door het ontbreken van enig draagvlak en eerdere negatieve ervaringen omtrent keuzevrijheid in relatie tot pensioen, mag ervan uitgegaan worden dat door het experimenteerkader de pensioenopbouw onder zelfstandigen niet zal toenemen. Daarbij komt dat zelfstandigen pensioenproductaanbieders wantrouwen; hier lijkt sprake van marktfalen hetgeen de vrijwillige pensioenopbouw eerder zal demotiveren. Van een doeltreffende (effectieve) regeling kan dan ook geen sprake zijn, evenmin van een doelmatige (efficiënte) regeling. Immers, de (uitvoerings)kosten moeten dan over een heel klein/niet aantal deelnemers worden omgeslagen.

Daarbij zijn de belangrijkste argumenten die de overheid gebruikt om zelfstandigen te bewegen deel te nemen aan het experimenteerkader (profiteren van het collectieve karakter en de (solidariteits)voordelen van pensioen) niet overtuigend. Sterker nog, onderzoek toont aan dat er niet per definitie sprake is van (solidariteits)voordelen in de tweede pijler: beleggingskosten blijken hoger dan in de derde pijler. Daarnaast is onduidelijk wat de prijs voor ‘solidariteit’ is, nu de premies en voorwaarden bij deelname aan pensioen nog onbekend zijn.

Ook de verruiming van de premiegrens en de gelijkstelling van de pijlers zijn slechts uitstel en zullen weinig zoden aan de dijk zetten: waarom zouden zelfstandigen nu wel gaan pensioensparen en in de afgelopen jaren niet?

Volgens verschillende (nationale en internationale) onderzoeken leidt keuzevrijheid bij pensioen niet tot grotere deelname en hogere pensioenopbouw. Op basis hiervan – ter stimulering van pensioenopbouw – had een pensioenplicht in de plaats van een vrijwillig pensioenexperiment meer voor de hand gelegen. Echter, dit bleek voor het kabinet na overleg met de zelfstandigen(organisaties) een ‘brug te ver’, vooral de beperking van de keuzevrijheid aldus de zelfstandigen(organisaties). In de literatuur is dit onderkend en om enerzijds aan de beperking van de keuzevrijheid tegemoet te komen en anderzijds het paternalistische motief van de overheid voldoende in de afwegingen te betrekken, is de opting-out variant een meermaals bepleite variant. Mede ook door de positieve ervaringen

hiermee in het buitenland. Toch zag het kabinet in deze variant vooralsnog teveel (potentiële) hobbels, die kennelijk zwaarder wegen dan (i) een adequaat pensioen voor de zelfstandige en (ii) het risico van afwenteling op de samenleving bij onvoldoende oudedagsinkomen.

De ongelijkheid, de pensioenverplichting voor werknemers en keuzevrijheid voor zelfstandigen, blijft dan ook met de Wtp bestaan. Voor zelfstandigen wijzigt er weinig: zij kunnen kiezen individueel (lijfrente; bestaand) of collectief (pensioen; nieuw) op te bouwen, in beide gevallen gebaseerd op premieinleg, het rendement hierop en een uitkering op de pensioendatum op basis van de rentestand en levensverwachting. Binnen dit fiscale Wtp-kader is een adequaat inkomen haalbaar, de kans daarop is echter marginaal. Al is het maar omdat zelfstandigen niet automatisch opbouwen, niet over de volledige periode inleggen of het rendement niet halen zoals in de Wtp verondersteld.

Of de opbouw in de tweede of de derde pijler moet plaatsvinden is afhankelijk van de persoonlijke situatie en omstandigheden: omdat de ene zelfstandige de andere niet is. Al is de derde pijler door haar grotere mate van flexibiliteit al snel aantrekkelijker. Financiële planning kan helpen bij de keuzes.

Tot slot wijst Kocken in zijn bijdrage op het belang dat we beseffen dat de retoriek van ‘de zzp’er die wel voor zichzelf kan zorgen’ wetenschappelijk een mythe is, weerlegd door cognitieve onderzoeken en wereldwijde ervaringen met sparen. Daarom moet de politiek serieuze maatregelen nemen, om toename van schrijnende armoede onder oudere zelfstandigen te voorkomen.³⁷¹ En hier ben ik het mee eens, zo kunnen zelfstandigen ook een keer met pensioen!

6.2 Aanbevelingen

Ten aanzien van de Wtp stel ik voor de experimenteerwetgeving te stoppen. Er is geen draagvlak voor, de regeling voegt niets toe en zorgt voor allerlei extra (uitvoerings)kosten. Ook moeten de fiscale regels in de tweede en de derde pijler *volledig* geüniformeerd worden. Dit is rechtvaardiger en zal de uitvoering van de regelingen vereenvoudigen.

Er zijn geen argumenten om toekomstvoorzieningen van zelfstandigen fiscaal gezien anders te behandelen dan het pensioen van werknemers. Zelfstandigen(organisaties) hebben weliswaar een grote drang naar keuzevrijheid en flexibiliteit rondom de toekomstvoorziening, maar de argumenten hiervoor (investerings, opvangen financiële risico’s) zijn wat mij betreft niet overtuigend.

Enige mate van flexibiliteit bij de opbouw van een toekomstvoorziening juich ik toe, zolang de doelstelling ervan – uitkeringen vanaf de pensioendatum en bij eerder overlijden - niet in gevaar komt. Van keuzevrijheid voor de opbouw van een toekomstvoorziening ben ik geen voorstander, nu ruimschoots duidelijk is dat dit leidt tot niets. Mijn voorkeur heeft daarom een pensioenplicht voor

---

³⁷¹ Kocken, *Het Financieele Dagblad* 15 januari 2019.

alle werkenden, min of meer vergelijkbaar met de al jarenlange heersende opinie in de literatuur. Dat er nog geen pensioenplicht is, is de uitkomst van allerlei politieke kwesties en (polder)overwegingen. Omdat alle werkenden in de loop der tijd steeds meer naar elkaar toegroeien, lijkt een pensioenplicht onontkoombaar.³⁷² Daarbij zal een pensioenplicht tevens allerlei andere problemen op de arbeidsmarkt oplossen (zoals de concurrentie op arbeidskosten).³⁷³

Hoe de verplichte regeling er uit kan komen te zien is in de literatuur de afgelopen jaren meermaals beschreven. Een verdere verdieping en studie naar de vorm en verdere ins- en outs van deze regeling is onderwerp van onderzoek van Tilburg University de komende jaren.

Indien opting-out onontkoombaar is, ook al twijfel ik over de effectiviteit van opting-out, dan zou de werkende toch tenminste aan moeten tonen dat hij beschikt over een andere daartoe bestemde toekomstvoorziening. Hierbij kan het opgebouwde vermogen in de vierde pijler (of de vijfde pijler) niet dienen ter compensatie. Het risico dat onbestemd vermogen (zoals de - onvoorspelbare - overwaarde eigen woning) niet aanwezig is op de pensioendatum, acht ik te groot.

Aanvullend doe ik nog de volgende aanbevelingen:

- In de praktijk blijkt dat adviseurs van zelfstandigen regelmatig onvoldoende aandacht hebben voor toekomstvoorzieningen van hun cliënten. Adviseurs zouden zich daarom nadrukkelijker, vaker en eerder moeten bemoeien met het toekomstvoorzieningen (probleem)dossier van hun cliënten. Zelfstandigen kunnen de verantwoordelijkheid met adviseurs delen, zodat de bereikbaarheid en de zekerheid omtrent een adequate toekomstvoorziening toeneemt. Als belangrijke toegevoegde waarde van een adviseur in dit proces zie ik een (tijdig) plan waarbij de adviseur ervoor zorgt dat de zelfstandige zich aan dit plan houdt. Vooral omdat irrationeel handelen altijd op de loer ligt.
- Tot slot pleit ik voor de benadering van de toekomstvoorziening voor zelfstandigen vanuit een bedrijfseconomisch kader (in plaats van – zoals nu regelmatig - fiscaal juridisch kader). Dit kan door de toekomstvoorziening onderdeel te laten uitmaken van een *integraal* adviesproces, gebaseerd op de levensloop van de ondernemer en de onderneming. Hier kan een (fiscaal optimale) toekomstvoorziening gecreëerd worden met oog voor (langleven, overlijden) risico's en het (benodigde) rendement.

---

³⁷² Zie ook *Rapport Commissie-Borstlap 2020*, p. 14.

³⁷³ Een groot probleem op de arbeidsmarkt is de Wet DBA (Wet deregulering beoordeling arbeidsrelaties. Stb. 2016, 45). Er is geen zekerheid of een opdrachtgever iemand inhuint als ondernemer of dat zij iemand als schijnzelfstandige aanneemt. Vanaf het begin is de wet 'bevroren' en niet gehandhaafd. Zie ook Brief van de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 15 juni 2020 (*Kamerstukken II 2019/20*, 31311, nr. 235). Hierin wordt ingegaan op enige maatregelen op het gebied van 'werken als zelfstandige'.

Literatuurlijst

AFM 2015/01

AFM, *Naar een toekomstbestendig tweede-pijlerpensioen*, Amsterdam: januari 2015.

AFM 2015/10

AFM, *Neem drempels weg opdat Nederlanders in actie komen voor hun pensioen*, Amsterdam: oktober 2015.

Bollen-VandenBoorn e.a. 2021

A.H.H. Bollen-VandenBoorn e.a., *Fiscale geschriften 27: Pensioen en de belangrijkste toekomstvoorzieningen*, Den Haag: Sdu 2021.

Boumans 2020

M.E.C. Boumans, *Pensioen van zelfstandigen: Een juridische analyse van de regulering van de toegang van zelfstandigen tot pensioen* (diss. Vrije Universiteit Amsterdam), Amsterdam: VU Repro 2020.

Boumans, TPV 2019/38

M.E.C. Boumans, 'Het pensioenakkoord en het pensioen van zelfstandigen', *TPV* 2019/38.

Boumans & Soetendal, PensioenMagazine 2019/129

M.E.C. Boumans & E. Soetendal, 'Mager of geen pensioen: over witte, grijze en blinde vlekken', *PensioenMagazine* 2019/129.

Brinson, Beebower & Hood, Financial Analysts Journal 1986/42

G.P. Brinson, G. Beebower & L.R. Hood, 'Determinants of Portfolio Performance', *Financial Analysts Journal* 1986/42.

Conijn & Smit, Het Financieele Dagblad 11 januari 2022

F. Conijn & R. Smit, 'Gedupeerde ondernemers eten hun pensioen en spaargeld op', *Het Financieele Dagblad* 11 januari 2022.

Den Brinker, Het Financieele Dagblad 14 mei 2022

G. den Brinker, 'Private equity kijkt vol vertrouwen naar motie over 'torenhoge bonussen'', *Het Financieele Dagblad* 14 mei 2022.

Dieleman, TPV 2022/29

B. Dieleman, 'Fiscale aspecten van de Wet toekomst pensioenen', *TPV* 2022/29.

Dieleman, TPV 2019/2

B. Dieleman, 'Analyse gebrekkige pensioenopbouw dga's en zzp'ers', *TPV* 2019/2.

Dieleman & Post, MBB 2019/10

B. Dieleman & J. Post, 'Fiscale aspecten van het nieuwe pan-Europees persoonlijk pensioenproduct', *MBB*, 2019/10.

Dietvorst 1994

G.J.B. Dietvorst, *Fiscale Monografieën nr. 68: De drie pijlers van toekomstvoorzieningen en belastingen*, Deventer: Kluwer 1994.

Dietvorst, *PensioenMagazine* 2021/73

G.J.B. Dietvorst, 'Aanmodderen', *PensioenMagazine*, 2021/73.

Dietvorst & Visser 2009

G.J.B. Dietvorst & M.R. Visser, *Pensioen ZZP-er is niet zo bijzonder! Een inventarisatie van het fiscale en juridische pensioenkader voor zelfstandigen zonder personeel*, Tilburg: Competence Centre for Pension Research, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit van Tilburg, 2009.

Dietvorst & Visser *PensioenMagazine*, 2022/38

G.J.B. Dietvorst & M.R. Visser, 'Panoramische blik op zelfstandigenpensioen', *PensioenMagazine*, 2022/38.

Dilling, *PensioenMagazine* 2020/73

J. Dilling, 'Corona raakt ook pensioen', *PensioenMagazine*, 2020/73.

Goudswaard e.a. 2000

K.P. Goudswaard e.a., *Sociale zekerheid op het breukvlak van twee eeuwen*, Deventer: Samsom Kluwer 2000.

Goudswaard 2021

K.P. Goudswaard, 'Betere pensioenen voor zzp'ers', in: E.H.M. Hirsch Ballin e.a. (red.), *De toekomst van de sociale zekerheid: de menselijke maat in een solidaire samenleving*, Den Haag: Boom Juridisch, p. 133-149.

Goudswaard & Caminada 2017

K.P. Goudswaard & C.L.J. Caminada, 'pensioenen voor zelfstandigen', in: M. Kremer e.a. (red.), *Voor de zekerheid*, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Holzmann, Hinz & Dorfman 2008

R. Holzmann, R.P. Hinz & M. Dorfman, *Pension Systems and Reform Conceptual Framework*, Washington: The World Bank SP Discussion paper 2008, nr. 0824.

Jakobsen & Zonneveld, *PensioenMagazine* 2021/42

K. Jakobsen & S. Zonneveld, 'Experimenteer niet in de tweede pensioenpijler maar in de derde', *PensioenMagazine* 2021/42.

Kocken, *Het Financieele Dagblad* 15 januari 2019

T.P. Kocken, 'Armoedebestrijding onder 'zelfstandigen zonder pensioen' moet prioriteit krijgen', *Het Financieele Dagblad*, 15 januari 2019

Linde 2019

J. Linde, *Voorstel keuzearchitectuur pensioensparen voor zelfstandigen*, Tilburg: Netspar Design Paper 2019, nr. 132.

Mastrogiacomo, Dillingh & Bangma 2014

M. Mastrogiacomo, R. Dillingh & K. Bangma, *Een pensioenregeling voor zelfstandigen: de voor- en nadelen van een opt-in*, Tilburg: Netspar NEA Paper 2014, nr. 57.

Mastrogiacomo 2016

M. Mastrogiacomo, *De pensioenpuzzel van zelfstandigen. Zelfstandigen maken pensioenambities niet waar*, Tilburg: Netspar Brief 2016, nr. 7.

Ministerie van Financiën 2015

Ministerie van Financiën, *IBO Zelfstandigen zonder personeel*, Den Haag: 2015.

Ministerie van SZW 2013

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Pensioen van zelfstandigen. Onderzoek naar de oorzaken van beperkte pensioenopbouw van zelfstandigen en mogelijke oplossingsrichtingen hiervoor*, Den Haag: 2013.

Pensioenakkoord voorjaar 2010 2010

Pensioenakkoord voorjaar 2010, bijlage bij *Kamerstukken II 2009/10*, 30413, nr. 145.

Prast 2016

H.M. Prast, 'Wetenschappelijk onderbouwde financiële planning: de klant centraal', in: A. J. C. C. M. Loonen e.a. (red.), *Financiële planning inzichten uit wetenschap en praktijk*, Baarn: Federatie Financieel Planners 2016, p. 31-53.

Rapport Commissie-Borstlap 2020

Rapport commissie over de veranderingen op de arbeidsmarkt, bijlage bij *Kamerstukken II 2019/20*, 29544, nr. 970.

Soetendal & Boumans, PensioenMagazine 2018/115

E. Soetendal & M.E.C. Boumans, 'Een passende pensioenoplossing voor zzp'ers: nog een lange weg te gaan', *PensioenMagazine* 2018/115

Staats 2015

G.M.C.M. Staats, *Personal Pensions in the EU (Eucotax)* (diss. Tilburg University; Series on European Taxation Volume 42), Tilburg: Wolters Kluwer Law & Business 2015.

Staats 2016

G.M.C.M. Staats, 'Regelmaat brengt rust: oudedagsvoorzieningen en financiële planning', in: A. J. C. C. M. Loonen e.a. (red.), *Financiële planning inzichten uit wetenschap en praktijk*, Baarn: Federatie Financieel Planners 2016, p. 101-111.

Staats, WFR 2020/2

G.M.C.M. Staats, 'Verschillen tussen tweede en derde pijler van toekomstvoorzieningen', *WFR 2020/2*.

Staats e.a. 2015

G.M.C.M. Staats e.a., *De toekomst van het pensioen van de ondernemer*, Tilburg: 2015.

Starink, PensioenMagazine 2020/1

B. Starink, 'Op naar een basispensioen voor iedere werkende!', *PensioenMagazine 2020/1*.

Starink 2022

B. Starink, *Zorgen voor Morgen: Een symbiose van Arbeidsmarkt, Pensioenen en Belasting* (oratie Tilburg University), Tilburg: Bastiaan Starink 2022.

Starink, Het Financieele Dagblad 10 juli 2022

B. Starink 'Huidige pensioenvoorstellen lossen wittevlek niet op', *Het Financieele Dagblad 10 juli 2022*

Staats & Starink, PensioenMagazine 2021/43

G.M.C.M. Staats & B. Starink, 'De fiscale aspecten van het conceptwetsvoorstel Wet toekomst pensioenen' *PensioenMagazine 2021/43*.

Staats & Starink, WFR 2021/42

G.M.C.M. Staats & B. Starink, 'Het conceptwetsvoorstel Wet toekomst pensioenen', *WFR 2021/42*.

Van Arendonk, MBB 9/2022

H.P.A.M. van Arendonk, 'Enige onderwerpen van het coalitieakkoord Rutte IV en de Voorjaarsnota 2022', *MBB 9/2022*.

Van Dalen e.a., ESB 2015/4715

H.P. van Dalen e.a., 'Weinig behoefte aan collectieve pensioenregeling voor zzp'ers', *ESB 2015/4715*.

Van Kempen e.a. 2022

M.L.M. van Kempen e.a., *Cursus Belastingrecht Inkomstenbelasting*, Deventer: Kluwer 2022.

Van Kuppeveld, Het Financieele Dagblad 25 januari 2021

J. van Kuppeveld, 'Grote verschillen in kosten voor aanvullend pensioen', *Het Financieele Dagblad 25 januari 2021*.

Van Weeghel e.a. 2010

S. van Weeghel e.a., *Continuïteit en vernieuwing: een visie op het belastingstelsel*, Amsterdam: 2010.

Warnaar & Visser, PensioenMagazine 2021/108

M.F. Warnaar & M.R. Visser, 'Een welvaartsrichtlijn voor pensioen. Wat is een adequaat inkomen? (deel 1)', *PensioenMagazine 2021/108*.

Warnaar & Visser, *PensioenMagazine* 2022/2

M.F. Warnaar & M.R. Visser, 'Een welvaartsrichtlijn voor pensioen. Wat is een adequaat inkomen? (deel 2)', *PensioenMagazine* 2022/2.

Winter & Kuijkhoven, *PensioenMagazine* 2020/155

N.M. Winter & J.O. Kuijkhoven, 'Aanbevelingen voor het nieuwe fiscale pensioenkader (III)', *PensioenMagazine* 2020/155.

Winter & Schols-Van Oppen 2017

N.M Winter & E.M.F. Schols-Van Oppen, *Pensioenregelingen*, Den Haag: Sdu 2017.

Wolzak, *Het Financieele Dagblad* 11 april 2018

M. Wolzak, 'Politieke jongeren wel voor verplicht zzp-pensioen', *Het Financieele Dagblad* 11 april 2018.

Wolzak, *Het Financieele Dagblad* 8 september 2021

M. Wolzak, 'Zelfs pensioenreus APG begint met passief beleggen', *Het Financieele Dagblad* 8 september 2021.

Zwinkels e.a. 2017

W. Zwinkels e.a., *Zicht op zzp-pensioen*, Tilburg: Netspar Design Papers 2017, nr. 91.

***Zzp'ers in beeld* 2010**

Zzp'ers in beeld (SER-advies 10/04 van oktober 2010 aan de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid), Den Haag: SER 2010, www.ser.nl.

Bijlage 1: Overzicht van de verschillen tussen de tweede en derde pijler³⁷⁴

	Onderwerp	Pensioen (hoofdstuk IIB Wet LB 1964)	Lijfrente (art. 125 t/m 131 Wet IB 2001)
1	AOW-franchise	€ 14.802 (2022)	€ 12.837 (2022)
2	Behandeling in geval van parttime werken	Parttimepercentage mag worden toegepast op franchise	Volledige franchise moet worden toegepast
3	Behandeling maximale pensioengevend salaris parttimewerkers	Verlaging pensioengevend salaris, op basis van parttimepercentage	Volledig salaris is pensioengevend tot salarisgrens, ongeacht parttimepercentage
4	Pensioengrondslag	Gebaseerd op huidig kalenderjaar	Gebaseerd op vorig kalenderjaar
5	Auto van de zaak in pensioengrondslag	Niet toegestaan	Wel toegestaan
6	Toegestane opbouw/premie	Met de leeftijd oplopende premiestaffels	13,3% van de premiegrondslag
7	Inhaal van niet-benutte fiscale ruimte	Onbeperkt in ruimte en tijd	Maximaal € 7.587 (€ 14.978 voor ouderen) en beperkt in tijd: maximaal zeven jaar
8	Hoe rekening te houden met de pensioenopbouw in enig jaar	Kort gezegd de feitelijke premie	De aangroei van het pensioen (factor A) vermenigvuldigd met factor 6,27 moet in mindering worden gebracht op de maximale premie
9	Duur van de ouderdomslijfrente	Levenslang	Tijdelijk, levenslang of gedurende ten minste 20 jaar in geval van banksparen
10	Afkoop	Niet toegestaan vanwege koppelingsbepaling Pensioenwet	(onder voorwaarden) toegestaan, progressieve heffing en 20% revisierente, bijzondere bepalingen bij arbeidsongeschiktheid
11	Nabestaandenuitkeringen	Levenslang	Gedurende minimaal vijf jaar
12	Begunstigden bij overlijden	Partner en kinderen tot maximaal 30 jaar	Iedereen
13	Tijdelijke uitkering/overbrugging AOW	Vorm te geven door toepassing van de hoog-laaguitkeringen en AOW-compensatie	Tijdelijke uitkering van maximaal € 22.735 gedurende ten minste vijf jaar is toegestaan
14	Toegestane uitvoerders	Pensioenfonds, verzekeraar en PPI	Pensioenfonds, verzekeraar, PPI, bank

³⁷⁴ Winter & Kuijkhoven, *Pensioenmagazine* 2020/155.

Bijlage 2: Het belang van beleggen, risico en rendement

Het gemiddeld inkomen van een ondernemer (met personeel) bedroeg € 61.900 (2020).³⁷⁵ Dit betekent dat een ondernemer – op basis van de gekozen pensioennorm van 75% van het gemiddelde inkomen – ongeveer € 46.425 euro bruto per jaar, of € 3.869 bruto per maand aan pensioeninkomen nodig heeft. Rekening houdend met een AOW van € 1.335 bruto per maand,³⁷⁶ betekent dit dat de ondernemer ongeveer € 2.500 (afgerond) per maand opzij zou moeten zetten. Dit zou kunnen in de tweede- of de derde pijler (of in de vierde of de vijfde pijler). Zoals eerder gesteld kan er uiteraard ook aan de kostenkant bespaard worden.³⁷⁷

Hierna wordt ingegaan op de opbouw van pensioenvermogen, gebaseerd op een viertal beleggingsprofielen. De keuze voor een profiel is vooral afhankelijk van de leeftijd van de ondernemer.³⁷⁸ Of het fiscale pensioenkader voldoende is, is mede afhankelijk van het rendement. Het rendement is afhankelijk van het risico.

Uit het wetsvoorstel Wtp kan afgeleid worden dat de opbouwssystematiek van de tweede en de derde pijler hetzelfde is: op basis van een beschikbare premie. Het rendement op de inleg zal de hoogte van het pensioenkapitaal bepalen. Hierdoor is de wijze van beleggen van groot belang en schuilt hier een risico voor de ondernemer: de ondernemer kan niet teveel risico nemen, maar ook niet te weinig. Om dit te illustreren zijn hieronder vier scenario's uitgewerkt. Tevens is stilgestaan bij het effect van een 2% stijgende uitkering ter compensatie van de inflatie.

De uitgangspunten:

- Gemiddeld inkomen zelfstandige: € 61.900³⁷⁹
- Franchise (AOW) verondersteld: € 15.000
- Grondslag premie: € 46.900
- Premieinleg, 30% over de grondslag: € 14.070 (p.j.)
- Totale ingelegd (40 jaar): € 562.800
- Adequate pensioenuitkering:³⁸⁰ € 35.175 (p.j.)

Voor de berekening van de levenslange uitkering is uitgegaan van een alleenstaande zelfstandige. De marktrente op het moment van aankoop uitkering bedraagt 0,15%. Actuarieel is rekening gehouden met een leeftijdsterugstelling van de gerechtigde van vijf jaar en is er rekening gehouden met een kostenopslag van 5% (kosten bank of verzekeraar). De levensverwachting is gebaseerd op de sterftetafel GBM 2013-2018.

Scenario 1: pensioen, profiel: garantie (1,5%)

Bij een pensioen garantie oplossing worden de jaarlijkse premiestortingen verricht in een garantiefonds. Indien het gemiddelde rendement over de looptijd 1,5% bedraagt, dan is het pensioenkapitaal na 40 jaar aangegroeid tot € 763.549.

---

³⁷⁵ 'Hoeveel verdienen zzp'ers en hoeveel vermogen hebben ze?', s.d., cbs.nl/nl-nl/faq/zzp/hoeveel-verdienen-zzp-ers-en-hoeveel-vermogen-hebben-ze.

³⁷⁶ Bedrag per 1 juli 2022, alleenstaand ondernemer.

³⁷⁷ Hetgeen zou kunnen betekenen dat in plaats van 75% van het gemiddelde loon ook 50% voldoende zou kunnen zijn.

³⁷⁸ Zie ook paragraaf 4.4.

³⁷⁹ CBS, cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/84466NED.

³⁸⁰ Als uitgangspunt voor een adequate toekomstvoorziening geldt 75% van de grondslag.

Van dit pensioenkapitaal kan een pensioenuitkering aangekocht worden, uitgaande van een levenslange uitkering (waarbij de statistische levensverwachting van een man van 67 jaar op de ingangsdatum nog 22 jaar bedraagt)³⁸¹ van € 36.454 per jaar.³⁸²

Dit komt overeen met de (nominale) doelstelling van € 35.175. Indien het uitgangspunt zou zijn een geïndexeerde uitkering (2%), dan zou het kapitaal een pensioenuitkering opleveren van € 28.718. Door rekening te houden met een koopkracht correctie van 2%, daalt de uitkering dus tot € 28.718.

Scenario 2: pensioen, profiel: gematigd defensief (3%)

Indien er over de looptijd iets meer risico genomen wordt – bij een gematigd defensief is het uitgangspunt 60% obligaties en 40% aandelen – is het reële rendement 3%. Het pensioenkapitaal zal door de oprenting uitkomen op € 1.060.896. Uitgaande van een levenslange uitkering bedraagt de pensioenuitkering € 50.650 per jaar.

Indien het uitgangspunt een geïndexeerde uitkering zou zijn (2%), dan zou het kapitaal een pensioenuitkering opleveren van € 39.902.

Scenario 3: pensioen, profiel: gematigd offensief (5%)

In deze situatie wordt de pensioenpremie belegd in stel obligaties voor 40% en in aandelen voor 60%. Het pensioenkapitaal komt hierdoor uit – bij 5% rendement - op € 1.699.653. Hiervan kan een pensioenuitkering aangekocht worden van € 81.147 per jaar.

Het kapitaal van € 1.337.009 levert een 2% geïndexeerde uitkering op van € 63.927.

Scenario 4: pensioen, profiel: offensief (7%)

Bij een offensieve belegging bestaat de belegging bijvoorbeeld uit 20% obligaties en 80% aandelen. Stel dat het rendement dan 7% bedraagt, dan resulteert dat in een pensioenkapitaal van € 2.808.866. Hiervoor kan een levenslange pensioenuitkering aangekocht worden van € 134.104 per jaar. Indien de pensioenuitkering met 2% geïndexeerd wordt kan voor hetzelfde kapitaal een uitkering aangekocht worden van € 105.646.

Door deze berekeningen is aangetoond dat het te realiseren rendement tijdens de opbouwfase belangrijk is, met name omdat blijkt dat een hoger kapitaal zeer van invloed is op de hoogte van de pensioenuitkering.³⁸³

---

³⁸¹ Het verschil tussen een levenslange verzekerde uitkering en een tijdelijke (bancaire) uitkering is het langlevens risico, zie paragraaf 4.5.

³⁸² Indiatieve berekening ingaande uitkering met behulp van MFAS berekeningssoftware.

³⁸³ De rekenrente is van invloed op de hoogte van de pensioenuitkering. Doorbeleggen na de pensioendatum kan bijdragen aan een hogere pensioenuitkering; bij een uitkerende beleggingslijfrente staat de uitkering niet vast maar wordt er jaarlijks een vast aantal beleggingseenheden uitgekeerd. Daarmee is in de bovenstaande scenario's geen rekening gehouden.

Bijlage 3: Pensioengetal ondernemer 'op rozen' en 'op blaren'

<u>Scenario 1: 'op rozen' vergelijk zonder/met deelname pijler twee of drie na invoering Wtp</u>							
Zonder deelname				Met deelname (€ 14*40 jr*4%)			
Privé-balans (x1000)				Privé-balans (x1000)			
		Pensioengetal ondernemer	264			Pensioengetal ondernemer	1200
Pijler 2 Pijler 3	0	Belasting op pensioen	0	Pijler 2 Pijler 3	1337	Belasting op pensioen (30%)	401
Eigen woning Box I	370	Hypotheek	170	Eigen woning Box I	370	Hypotheek	170
Box III	120	Schulden box III	103	Box III	120	Schulden box III	103
Ondernemingsvermogen	47			Ondernemingsvermogen	47		
Balanstotaal	537		537	Balanstotaal	1874		1874
<u>Scenario 2: 'op blaren' vergelijk zonder/met deelname pijler twee of drie na invoering Wtp</u>							
Zonder deelname				Start premiebetaling 10 jaar voor pensioendatum (€ 14 *10 jr*1,5%)			
Privé-balans (x1000)				Privé-balans (x1000)			
		Pensioengetal ondernemer	-186			Pensioengetal ondernemer	-80
Pijler 2 Pijler 3	0	Belasting op pensioen	0	Pijler 2 Pijler 3	151	Belasting op pensioen (30%)	45
Eigen woning Box I	241	Hypotheek	94	Eigen woning Box I	241	Hypotheek	94
Box III	17	Schulden box III	0	Box III	17	Schulden box III	0
Ondernemingsvermogen	-350			Ondernemingsvermogen	-350		
Balanstotaal	-92		-92	Balanstotaal	59		59
(Bron: naar analogie ODV-lezing LNBB september 2016)							

De vermogenssamenstelling³⁸⁴ is op hoofdlijnen ontleend aan Tabel A4 van Zwinkels e.a. 2017. De pensioenruimte en premieinleg zijn gebaseerd op de uitgangspunten zoals opgenomen in bijlage 2. 'Op blaren' zou een weergave kunnen zijn van een ondernemer die door Covid zijn reserves heeft opgenomen, terecht kwam in een negatieve kapitaalspositie en 10 jaar voor de pensioendatum weer in staat was jaarlijkse premiebetalingen te voldoen.

³⁸⁴ Overgenomen zijn de gemiddelde bedragen ('op rozen') en mediaan bedragen ('op blaren'). Het negatieve ondernemingsvermogen ('op blaren') is willekeurig gekozen. Omdat het vermogen vooral gebaseerd is op de meerwaarde van de eigen woning per 2012 (einde kredietcrisis), is het aannemelijk dat de meerwaarde in de loop der jaren is toegenomen. Hierdoor is ook het pensioengetal evenredig hoger.